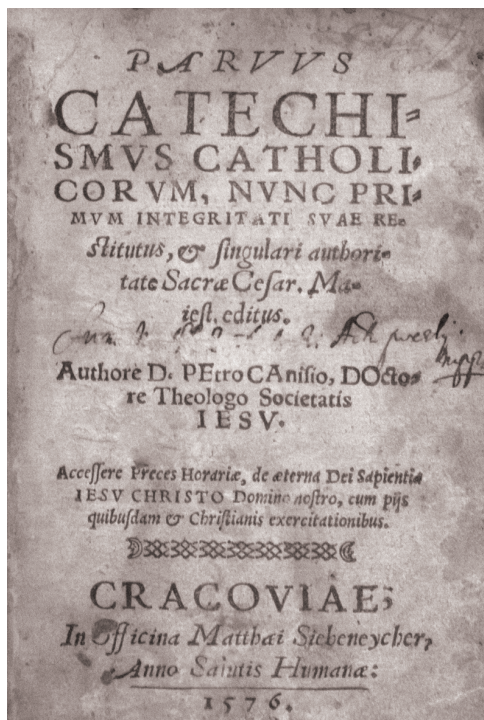

Praha–Vilnius: jėzuitų poveikis lietuvių kultūros raidai¹

Sigitas Narbutas

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Jėzuitų atėjimas į Lietuvą, pirmųjų kolegijų įkūrimas, naujo tipo katechizacijos ir edukacijos diegimas ir kt. žymi esminių kultūros pokyčių, vykusių XVI a. paskutiniame ketvirtyje, pradžia. Tie pokyčiai ypač gerai matosi iš įvairiakalbės literatūros raidos Lietuvoje. Pavyzdžiui, su jėzuitų veiklos pradžia, su jų katechizacija, mokymu, mokslu ir įvairiašake praktine veikla (pirmiausia knygų leidyba ir spausdinimu) galima sieti originalios daugelio grožinės ir negrožinės lotyniškosios literatūros žanrų atsiradimą. Tą patį galima pasakyti apie lietuviškas ir lenkiškas knygas. Ypač dideli jėzuitų nuopelnai lietuviškos katalikiškos raštijos atsiradimui, jos raidai, augimui ir plėtrai XVI–XVIII a. Ant pastarosios pamatų XIX a. antroje pusėje Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius, Seinų vyskupas Antanas Baranauskas ir gausūs jų talkininkai carinės okupacijos sąlygomis statė moderniosios lietuvių kultūros rūmus; tos katalikiškosios kultūros stiprų poveikį jautė kiti moderniosios Lietuvos architektai, pradedant Jonu Basanavičiumi, Vincu Kudirka ir baigiant kitais 1918 m. vasario 16 d. akto signatarais. Tokioje šviesoje savaime pasidaro svarbi pati jėzuitų atėjimo į Lietuvą pradžia, jų konfesinės aspiracijos, edukacinės inspiracijos ir konkrečių religinės, pedagoginės, mokslinės ir meninės veiklos formų kilmė.

Šv. Petro Kanizijaus Mažojo katekizmo lotynų k. antraštinis lapas
Jogailaičių biblioteka Cim.0.461

¹ Straipsnis parengtas pranešimo, perskaityto Lituaništinės komisijos prie Lenkijos MA Istorijos mokslų komiteto XIX konferencijoje „Tradycja: atminimo perdavimo metodai ir formos lenkų-lietuvių valstybėje XV–XVIII a.“, surengtoje Varšuvoje 2010 09 21–22, pagrindu.

Fundamentiniuose Michalo Balińskio (*1794 08 14–†1864 01 03)², Józefo Bielińskio (*1848 03 23–†1926 06 15)³, Stanisławo Bednarskio (*1896 04 09–†1942 07 16)⁴, Jano Poplateko (*1903 07 29–†1955 10 11)⁵, Ludwiko Piechniko (*1920 08 09–†2006 06 26)⁶, Jono Bičiūno (*1908 06 24–†1975 04 06)⁷, Pauliaus Rabikausko (*1920 08 16–†1998 04 07)⁸, taip pat reikšminguose Ludwiko Grze-

² BALIŃSKI, Michał. *Dawna Akademia Wileńska: próba jej historii od założenia w roku 1579 do ostatecznego jej przekształcenia w roku 1803*. Petersburg, 1862. XI, 606 p., [1] ilustr. lap. Ilustr.

³ BIELIŃSKI, Józef. *Uniwersytet Wileński (1579–1831)*. Kraków: druk W.L. Anczyca i Spółki, 1899–1900. 3 t.

⁴ BEDNARSKI, Stanisław. Geneza Akademii Wileńskiej. In *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*. Wilno: nakł. Uniwersytetu Stefana Batorego, 1929, t. 1: z dziejów dawnego Uniwersytetu, p. 1–22; IDEM. *Upadek i odrodzenie szkół jezuitów w Polsce: studjum z dziejów kultury i szkolnictwa polskiego*. Kraków: wydaw. Księży Jezuitów, 1933. 537 p., 15 ilustr. lap., 6 lent. lap., 1 żml. lap. Ilustr.

⁵ POPLATEK, Jan. Powstanie Seminarjum Papieskiego w Wilnie (1582–1585). *Ateneum Wileńskie: czasopismo naukowe, poświęcone badaniom przeszłości ziem Wielkiego X. Litewskiego*, 1929, rocz. 6, z. 1–2, p. 47–71; z. 3–4, p. 429–455; IDEM. Zarys dziejów Seminarjum Papieskiego w Wilnie 1582–1773. *Ibidem*, 1930, rocz. 7, z. 1–4, p. 170–228; IDEM. Wykaz alumnów Seminarjum Papieskiego w Wilnie 1585–1773. *Ibidem*, 1936, rocz. 11, p. 218–282; IDEM. *Studia z dziejów jezuitów w Polsce*. Wrocław, 1957; POPLATEK, Jan; PASZENDA, Jerzy. *Słownik jezuitów artystów*. Kraków: wydaw. Apostolstwa Modlitwy, 1972; ir kt.

⁶ PIECHNIK, Ludwik. *Dzieje Akademii Wileńskiej*. Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1984–1990. 4 t.; IDEM. *Seminaria diecezjalne w Polsce prowadzone przez jezuitów od XVI do XVIII wieku*. Kraków: WAM: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, 2001. 282 p., [8] ilustr. ir faks. lap. Portr., faks., żml. – Pirmojoje *Vilniaus akademijos istorijos* dalyje esama vertingų mūsų nagrinėjama temai priedų: 1570 07 25 Vilniuje rašytas vyskupo Valerijono Protasevičiaus laiškas vyskupijos tikintiesiems apie kolegijos atidarymą (nuorašas saugomas Jėzaus Draugijos Romos archyve (toliau – ARSI), sign. Pol. 65, lap. 97–99), perspausdintas p. 201–203; 1570 m. Vilniuje rašytu jėzuitų raštu apie kolegijos atidarymą ir tais metais numatomų dėstyti dalykų programa (ARSI, sign. Lith. 38, lap. 14–16), perspausdinta p. 204–211; 1570 08 19 Austrijos provincijolo instrukcijos Vilniaus kolegijos rektoriui ištrauka (ARSI, sign. Institutum 209, lap. 246–249); 1583 10 01 Vilniuje parengta Akademijoje tais mokslo metais dėstomų dalykų programa (ARSI, sign. Germ. 161, lap. 313 verso–313 [!]) ir kai kurie kiti raštai.

⁷ BIČIŪNAS, Jonas. Apaštalu Sosto ir Jėzuitų ordino pirmieji bandymai jėzuitus įkurdinti Lietuvoje (1555–1565). *Tautos praeitis*, 1964, t. 2, kn. 1, p. 33–47; IDEM. Pirmieji jėzuitai Vilniuje. *Ibidem*, 1965, t. 2, kn. 2, p. 49–80; IDEM. Pirmosios jėzuitų kolegijos įsteigimas Lietuvoje – Vilniuje (1570). *Ibidem*, 1967, t. 2, kn. 3–4, p. 3–93. Nemažą pastarosios publikacijos dalį (p. 63–93) užima kai kurių svarbių dokumentų tekstai: kolegijos istorijėlė „Collegium Vilnense“ (ARSI, sign. Pol. 65, lap. 48 recto–50 verso), 1570 10 24 Brunsberge parašyta Austrijos viceprovincijolo Sunjerio informacija apie naują kolegiją „Informatio de novo Collegio Vilnense [!] facta mense Septembri 1570“ (ARSI, sign. Pol. 75, lap. 316 recto–319 verso), 1569 12 10 Vilniuje rašytas Baltazo Hostounskio laiškas Jėzaus Draugijos generolui Francesco Borja’i (ARSI, sign. Germ. 151, lap. 376 recto–377 recto), 1579 07 07 Vilniuje rašytas Austrijos jėzuitų provincijolo Lorenzo Maggio laiškas generolui Borja’i (ARSI, sign. Germ. 151, lap. 203 recto–204 verso), 1579 07 07 Vilniuje rašytas viceprovincijolo Sunjerio laiškas generolui Borja’i (ARSI, sign. Germ. 151, lap. 205 recto–verso) ir kai kurie kiti raštai. Dėl netikslumų šią publikaciją kritiškai įvertino Paulius Rabikauskas.

⁸ RABIKAUSKAS, Paulius. *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*. Sudarė Liudas Jovaiša. Vilnius: Aidai, 2002. 543, [1] p. – Šioje rinktinėje publikuoti svarbesni tėvo Pauliaus darbai apie Vilniaus jėzuitų universitetą ir Lietuvos jėzuitų provinciją, 1962–1998 m. paskelbti įvairiuose mokslo leidiniuose. Pastarieji tebeturi išliekamosios vertės, nes rinktinėje nebuvo perspausdinti kai kurie vertingi priedai, pavyzdžiui, 1570 10 24 Brunsberge parašyta viceprovincijolo Sunjerio informacija apie naują kolegiją „Informatio de novo Collegio Vilnensi facta mense Septembri 1570“ (ARSI, sign. Pol. 75, lap. 316 recto–319 verso), išspausdinta *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštyje* ([t.] 3, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1967, p. 246–266); 1574 m. vasarą–rudenį sudarytas Vilniaus kolegijos inventorių „Inventarium bonorum Collegii Vilnensis (1573)“ (ARSI, sign. Lith. 36, lap. 249 recto–252 recto), išspausdintas ten pat ([t.] 4, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1968, p. 329–335), 1574–1575 ir 1586 m. Vilniaus kolegijos privilegijų ir sutarčių raštai (ARSI, sign. Lith. 36, lap. 241 recto–244 verso, 246 recto–verso ir 248 recto), išspausdinti ten pat (p. 351–368), 1569–1571 m. Vilniaus kolegijos jėzuitų sąrašas (ARSI, sign. Pol. 7 I, lap. 41 recto–42 verso), išspausdintas ten pat ([t.] 5, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1970, p. 333–337) ir kt. Minėtos 1570 10 24 informacijos apie naują kolegiją bei 1569–1571 m. Vilniaus kolegijos jėzuitų sąrašo vertimai į lietuvių kalbą išspausdinti: *Ankstyvieji Vilniaus universiteto istorijos šaltiniai*. Sudarė Paulius Rabikauskas SJ. Vilnius: Aidai, 2009, p. 169–191.

bienio⁹, Eugenijos Ulčinaitės¹⁰ ir kai kurių kitų mokslininkų tyrimuose¹¹ neblogai nušviesti visi svarbiausi senojo Vilniaus universiteto istorijos etapai, aptartos jėzuitų edukacijoje ypač pasižymėjusios asmenybės, kiti Lietuvos Katalikų Bažnyčiai ir valstybei nusipelnę asmenys, susiję su jėzuitų veikla Lietuvoje. Esama specialių tyrimų, kuriuose apžvelgiama katechezės raida ir katalikiškojo katekizmo istorija¹². Visi šie darbai sudaro puikų pagrindą mūsų temai.

Šis straipsnis skirtas Jėzaus Draugijos atsiradimui Lietuvoje, Vilniaus jėzuitų kolegijos genezei ir jos darbo pradžiai, bandant apčiuopti ir išryškinti čekų jėzuitų vaidmenį ir jų indėlį. Kad čekiškas pėdsakas gali būti įdomus, svarbus ir perspektyvus būsimiems tyrimams, matyti iš kai kurių dokumentų: rankraštinės Vilniaus jėzuitų kolegijos įkūrimo ir pirmųjų metų veiklos istorijos, saugomos Jėzaus Draugijos Romos archyve¹³, Prahos jėzuitų kolegijos prie Šv. Klemenso bažnyčios (*Clementinum Prabhense*, Prahos

⁹ GRZEBIENŲ, Ludwik. Dotychczasowa literatura o wkładzie jezuitów polskich do nauki i kultury. In *Wkład jezuitów do nauki i kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*. Pod red. naukową Ireny Stasiewicz-Jasiukowej. Kraków; Warszawa: WAM, 2004, p. 31–68; IDEM. Jezuicki okres w dziejach Uniwersytetu Wileńskiego, jego miejsce wśród uniwersytetów jezuickich i znaczenie w dziejach Rzeczypospolitej Obojga Narodów. In *Vilniaus universitetas Europoje: praeitis, dabartis, ateitis=Vilnius University in Europe: past, present and future: 2004 m. rugsėjo 17 d.: skiriama Vilniaus universiteto įkūrimo 425-osioms metinėms*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005, p. 94–109 (su vertimais į lietuvių, p. 110–124, ir į anglų kalbas, p. 125–141); *Podstawowa bibliografia do dziejów Towarzystwa Jezusowego w Polsce*. Oprac. Ludwik Grzebień. Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum“: WAM, 2009. T. 1.; žr. taip pat: *Jeziuci a kultura polska: materiały sympozjum z okazji Jubileuszu 500-lecia urodzin Ignacego Loyoli (1491–1991) i 450-lecia powstania Towarzystwa Jezusowego (1540–1990)*, Kraków, 15–17 lutego 1991 r. Pod red. Ludwika Grzebienia; Stanisława Obirka. Kraków: WAM, 1993. 369 p.; *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995*. Oprac. Ludwik Grzebień SJ przy współpracy zespołu jezuitów. Kraków: Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego, 1996. XVI, 882, [6] p. Ilustr., žml.

¹⁰ ULČINAITĖ, Eugenija. „Z dialalności jezuitów na polu krzewienia języka i kultury litewskiej w XVI–XVIII wieku. In *Wkład jezuitów do nauki i kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*. Pod red. naukową Ireny Stasiewicz-Jasiukowej. Kraków; Warszawa: WAM, 2004, p. 449–462; IDEM. Jėzuitų „Metiniai pranešimai“ (Annuae litterae) – krikščionybės įtvirtinimo Lietuvoje XVI–XVIII amžiuje kronika=Die „Jahresberichte“ (Annuae litterae) der Jesuiten – Chronik der Festigung des Christentums in Litauen vom 16. bis 18. Jh. In *Lietuvos krikščionėjimas Vidurio Europos kontekste=Die Christianisierung Litauens im mitteleuropäischen Kontext: straipsnių rinkinys: tarptautinės mokslinės konferencijos, skirtos Lietuvos karaliaus Mindaugo krikšto 750-iesiems jubiliejiniams metams, medžiaga: Vilnius, Taikomosios dailės muziejus, 2001 m. rugsėjo 26–27 d. Sudarė Vydas Dolinskas; vertė Klaus Berthel [ir kt.]. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2005, p. 321–332; IDEM. Vilniaus universitetas ir Baroko kultūra. In *Vilniaus universitetas Europoje: praeitis, dabartis, ateitis=Vilnius University in Europe: past, present and future: 2004 m. rugsėjo 17 d.: skiriama Vilniaus universiteto įkūrimo 425-osioms metinėms*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005, p. 142–150 (su vertimu į anglų kalbą, p. 151–160); IDEM. Humanitariniai mokslai jėzuitų švietimo sistemoje. *Literatura*, 2007, nr. 49 (3): antikinis tekstas ir kontekstas: vertimo ir interpretavimo galimybės, p. 95–107; IDEM. Jėzuitai ir provincijos kultūra: (kai kurie jėzuitų veiklos aspektai puoselėjant lietuvių kalbą ir kultūrą XVI–XVIII a.). *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2007, t. 30, p. 43–57.*

¹¹ Verta paminėti paskutinę kolektyvinę Vilniaus universiteto istoriją: *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai: kolektyvinė monografija*. [Autoriai: Alfredas Bumblauskas, Sigitas Jegelevičius ir kt.] Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009. 1030 p. Ilustr., faks., portr., žml.

¹² PRANKA, Juozas Povilas. *Catechesis et catechismi catholici in Lituania saec. XVI–XVIII: dissertatio ad lauream*. Romae: Pontificia Universitas Gregoriana. Facultas Theologica, 1971 (rankraštis Vilniaus jėzuitų namuose); SŁOWIŃSKI, Jan Zbigniew. *Katechizmy katolickie w języku polskim od XVI do XVIII wieku*. Lublin: KUL, 2005. 408 p.

¹³ *Historia Collegii Vilnensis Soc. Iesu*. ARSI, Pol. 65, lap. 75 recto–96 recto (šio dokumento nuorašas prieinamas Pauliaus Rabikausko archyve, saugomame Vilniaus jėzuitų namuose). Rabikauskas rankraščiu naudojosi savo tyrimams, nuorodų į jį apšiai esama jo darbuose, skirtuose Vilniaus universiteto istorijai. Šiam straipsniui pasinaudojome dokumento vertimu į lietuvių kalbą, kurį mums parūpino Mintautas Čiurinskas. Už tai Kolegai reiškiamė nuoširdų dėkingumą. Įdomių vertingų žinių apie šį ir kai kuriuos kitus to paties pobūčio rankraštinis veikalus žr.: BIEŚ, Andrzej Pawel; GRZEBIENŲ, Ludwik; INGLOT, Marek. *Polonica w Archiwum Rzymskim Towarzystwa Jezusowego*. Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum“: WAM, 2002, t. 1: Polonia, p. 154.

Klementinas) pirmųjų dešimtmečių istorijos¹⁴, rankraštinės mokslo laipsnių teikimo Klementine bylos¹⁵, taip pat kai kurių išspausdintų šaltinių (Jano Schmidlo¹⁶ veikalo bei minėtos Rabikausko darbų rinktinės). Manome, kad tai turi nemažos reikšmės, nes kultūros naujovės, igūdžiai ir žinios visada sklinda ne viena, o keliomis kryptimis ir dažniausiai turi grįžtamąjį poveikį. Apie tai taip pat keliais žodžiais užsiminsime straipsnio pabaigoje.

Verta prisiminti Jėzaus Draugijos atėjimo į Lietuvą ir kolegijos Vilniuje įsteigimo chronologiją. 1564 m. Varšuvoje vykusio seimo metu Vilniaus vyskupas Valerijonas susitiko su popiežiaus nuncijumi Giovanni'u Francesco'u Commendone ir paprašė patarti, kokiomis priemonėmis kovoti su plintančia reformacija. Nuncijus jam rekomendavo Jėzaus Draugiją, o žinių apie ją pasiūlė gauti iš savo teologo jėzuito Baltazaro Hostounskio. Pastarasis supažindino Vilniaus vyskupą su naujuoju ordinu: jo veiklos pagrindais, būdais, tikslais ir priemonėmis. Informaciją patvirtino kardinolas Stanislovas Hozijus, tais metais Braunsberge steigęs pirmąją Lenkijoje jėzuitų kolegiją.

Nuncijus Commendone savo ruožtu dėl jėzuitų kolegijos įkūrimo kreipėsi į karalių ir gavo iš jo palankų atsakymą, apie kurį nedelsdamas pranešė Apaštalų Sostui, prašydamas paraginti ordino generolą Diego'ą Laínezą priimti tokią iniciatyvą. Popiežiaus kurija apie tai informavo jėzuitų generalinį vikarą Francesco'ą Borja (generolas Laínezas 1565 m. sausio 19 d. mirė), todėl, popiežiui paprašius, jau vasario 18 d. buvo priimtas sprendimas steigti kolegiją Vilniuje. Vis dėlto sprendimas tuomet nebuvo realizuotas. Rabikauskas nurodo kelias svarbias priežastis: 1565 m. lapkričio mėn. iš Lenkijos buvo atšauktas nuncijus Commendone, energingai rėmęs kolegijos steigimą; tų metų pavasarį Vilniuje prieš karalių buvo kilęs atviras maištas, pasibaigęs karaliaus pilies užėmimu; kolegijos steigimui priešinosi gausūs Lietuvos didikai nekatalikai; be to, ir patiems jėzuitams trūko pajėgų tokiam sprendimui realizuoti¹⁷.

Grįžęs iš Varšuvos, vyskupas Valerijonas ėmėsi darbų, klodamas pagrindą aukštajai mokyklai Vilniuje įkurti: 1568 m. jis iš karaliaus sekretoriaus Mikalojaus Jasinskio nupirko erdvę pastatą, skyrė lėšų jo remontui ir įrengimui. Tai atlikęs, jis kelis kartus kreipėsi laiškais į Jėzaus Draugijos vyresnybę, prašydamas perimti kolegiją. 1569 m. vasarą vyresnybė nusprendė įvertinti vyskupo ketinimus ir padėti vietoje, todėl rugšėjo mėn. į Vilnių buvo išsiųstas Austrijos viceprovincijolas Francesco'as Sunjeris su keturiais kitais jėzuitais. 1569 m. spalį jie laimingai pasiekė Vilnių. Vienas iš atvykusiųjų buvo tėvas Hostounskis.

¹⁴ *Historia collegii S.J. Pragensis ad S. Clementem ann. 1555–1610 nec non 1618 et 1620 auctoribus patribus eiusdem societatis*: [rankraštis (XVII a. nuorašas)]. Čekijos nacionalinė biblioteka, saugojimo šifras: I. A. 1. Dokumentas prieinamas senojo Europos dokumentinio paveldo duomenų bazėje *Manuscriptorium*, prieiga: www.manuscriptorium.cz.

¹⁵ *Album Academiae Pragensis Societatis Iesu, in duas partes diuisum Quarum prior Promotiones ad gradus literarios, Promotorum nomina, actusque publicos continet, Posterior uerò nomina Studiosorum, eorum praesertim, qui in eadem Academia ritu & caeremonia consueta inter studiosos relatj sunt. His omnibus praetermittuntur eiusdem Academiae Priuilegia*: [rankraštis]. Karolio universiteto archyvas Prahoje, saugojimo šifras: M 19. Dokumentas prieinamas: www.manuscriptorium.cz.

¹⁶ SCHMIDL, Joannes. *Historiae Societatis Jesu Provinciae Bohemiae pars prima ab anno Christi MDLV. ad annum MDXCII*. Authore Joanne Schmidl Societatis ejusdem sacerdote. Pragae: typis Universitatis Carolo Ferdinandeae in Collegio S.J. ad S. Clementem, per Jacobum Schweiger factorem, 1747.

¹⁷ Apie tai plačiau žr.: RABIKAUŠKAS, Paulius. Pastangos įsteigti Vilniaus universitetą (1565–1570). In IDEM. *Op. cit.*, p. 9–12.

Lietuvos sostinė tuo metu jėzuitus nustebino tiek joje gyvenusių tautybių, tiek vartojamų kalbų, tiek išpažįtamų tikėjimų įvairove. Hostounskis atkreipė dėmesį ir į mokyklų gausą¹⁸. Taigi veikti reikėjo ilgai nebedelsiant. Įvertinęs vyskupo ketinimus, atliktus darbus, paskirtus kolegijai namus, fundacijas ir aplinką, viceprovincijolas grįžo į Braunsbergą. Tuo tarpu Hostounskis buvo paliktas Vilniuje jėzuitų grupės vadovu ir kelerius metus dėstė įvairias disciplinas iš pradžių vyskupo surinktiems jaunuoliams, o paskui – ir pirmiesiems įsteigtosios kolegijos studentams.

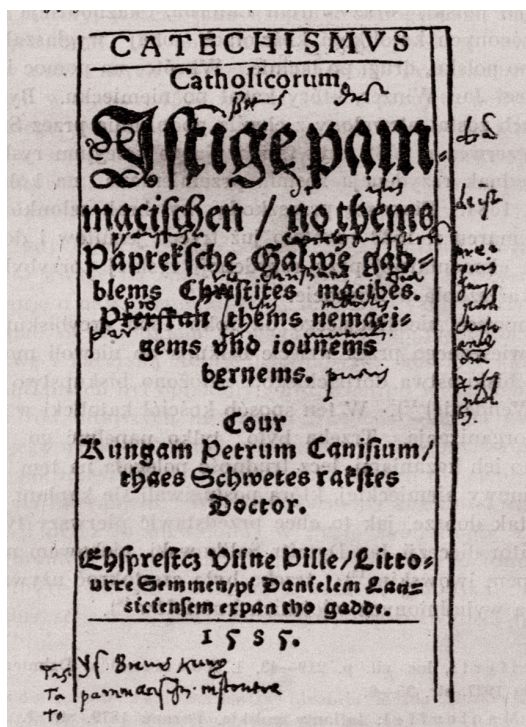
1570 m. liepos 4 d. į Vilnių atvyko keturiolikos jėzuitų būrys, vadovaujamas Austrijos provincijolo Lorenzo Maggio. Jie buvo surinkti iš Romos, Vienos, Prahos, Olomouco ir kai kurių kitų kolegijų ir turėjo pradėti darbą, oficialiai atidarius aukštąją mokyklą Vilniuje. Tai buvo padaryta liepos 17-ąją, šv. Alekso šventės dieną. Pirmuoju mokyklos rektoriumi tapo su provincijolu atkeliavęs tėvas Stanislovas Warszewickis.

Kolegija augo ir plėtėsi. Tų pačių metų rudenį joje jau veikė visos penkios klasės, įskaitant retorikos. 1571 m. spalį prisidėjo trejų metų filosofijos kurso paskaitos, 1574 m. – matematikos, vėliau imti dėstyti kai kurie teologijos dalykai. Kolegija natūraliai priaugo iki universiteto lygio, liko tai patvirtinti reikalingais pasaulietinių ir bažnytinių valdovų dokumentais. 1579 m. balandžio 1 d. karalius Steponas Batoras savo privilegija pakėlė Vilniaus kolegiją į universiteto rangą, o spalio 30 d. popiežius Grigalius XIII bule patvirtino jo įsteigimą ir suteikė jam visas akademijos ir universiteto teises. Vilniaus jėzuitų universitetas pradėjo skaičiuoti savo garbingos istorijos metus. 1585 m. jo spaustuvėje išėjo Kanizijaus mažojo katekizmo vertimai į latvių ir rusėnų kalbas, o 1595 m. – Mikalojaus Daukšos į lietuvių kalbą išverstas ispanų jėzuito Jokūbo Ledesmos katekizmas. Esama žinių, kad tais metais Vilniaus jėzuitų akademijos spaustuvė iš Vilniaus vyskupijos administratoriaus Benedikto Vainos buvo gavusi nežinomų vertėjų parengtą to paties Ledesmos katekizmą; taip pat turime patikimų liudijimų, kad kažkoks lietuviškas katalikiškas katekizmas buvo platinamas Prūsijoje dar prieš 1589 m.

1564–1579 m. įvykiai pagrindiniais bruožais papasakoti rankraštinėje Vilniaus kolegijos istorijoje, o smulkiai aptarti ir įvertinti pradžioje minėtuose lietuvių ir lenkų mokslo darbuose. Atrodytų, ką nauja čia dar galima bepridėti. Mat rankraštinę istoriją ir minėtus darbus vienija ta pati įvykių seka ir tie patys asmenys. Beveik visuose šaltiniuose kolegijos steigimo iniciatoriumi nurodomas vyskupas Valerijonas. Beveik visur pažymima, kad tokiam žygiui jį paskatino reformacijos plitimas Lietuvoje ir įtakingų reformatų pastangos įkurti Vilniuje protestantišką aukštąją mokyklą. Pasirengęs priimti jėzuitus, 1569 m. vyskupas Valerijonas sulaukė pirmos grupės, iš Braunsbergo atvestos viceprovincijolo Sunjerio, o 1570 m. – antros, atvestos provincijolo Maggio. Praėjus devyneriems metams nuo įsteigimo, kolegija karaliaus privilegija ir popiežiaus bule buvo pakelta į universiteto rangą, suteikiant visas aukštosios mokyklos teises. Taip pačiais bendriausiais bruožais galima apibūdinti Vilniaus universiteto genezę.

¹⁸ Laiške jėzuitų generolui iš Vilniaus 1570 09 12 čekas nurodė: „Sono in questa città di Vilna molte nationi, cioè Lithuani, Rutheni, Tartari, Poloni, Tedeschi, Hebrei, Italiani non puochi et Armeni. Li Tedeschi hanno la sua schuola con la chiesa lutherana. I Tartari hanno anche qui la sua chiesa et schuola nella quale insegnano Arabico. Alli Italiani le feste si fa una essortatione in una schuola. I Rutheni hanno anche loro schuole et quindici chiese. I Lithuani et Poloni, che la maggior sono catholici, hanno le sue chiese et schle. I Zvingliani etiam hanno la sua chiesa et schuola“ („Šiame mieste, Vilniuje, gyvena daug tautų, kaip antai lietuviai, rusėnai, totoriai, lenkai, vokiečiai, žydai, šiek tiek italų bei armėnų. Vokiečiai turi savo mokyklą ir liuteronišką bažnyčią. Totoriai taip pat turi savo bažnyčią ir mokyklą, kurioje dėstoma arabų kalba. Italai savo mokykloje per šventes surengia pamokas. Rusėnai taip pat turi mokyklų ir penkiolika bažnyčių. Lietuviai ir lenkai, kurių dauguma katalikai, turi savo bažnyčių ir mokyklų. Taip pat ir cvinglininkai turi savo bažnyčią ir mokyklą“, vertimas dr. Neringos Markauskaitės), cit. iš: KOT, Stanislaw. Un gesuita boemo, patronatore delle lingue nazionali slave e la sua attività in Polonia e Lituania (1563–1572). *Ricerche Slavistiche*, 1954, [t.] 3, p. 155.

Pasakodamas apie Vilniaus kolegijos steigimą, Rabikauskas šį svarbų epizodą pradeda nuo Braunsbergo¹⁹. Iš čia 1569 ir 1570 m. į Vilnių iškeliavusios abi grupės, atgal į Braunsbergą grįždavę tėvai, atlikę savo užduotis Vilniuje ar iš jo atsaukti. Braunsbergo kolegija veikė vos penktus metus, kai iš jos į Vilnių iškeliavo pirmoji steigimo grupė. Tuo metu ir jai, ir visai sparčiai augusiai Jėzaus Draugijai apskritai trūko pajėgų naujoms kolegijoms steigti. Be to, Varmės vyskupijos sostinė neturėjo politinio, religinio, kultūrinio Karalystės centro statuso. Tuo tarpu jėzuitai pirmiausia stengėsi įsikurti valstybių sostinėse, vėliau iš jų keliaudavo ir kurdavosi kituose miestuose. Tokiomis aplinkybėmis visai pagrįsta klausti, ar Braunsbergą galima laikyti Vilniaus kolegijos steigėju? Koks Braunsbergo jėzuitų kolegijos vaidmuo steigiant Vilniaus akademiją?

Šv. Petro Kanizijaus *Katalikų katekizmo* latvių k. antraštinis lapas

Iš: *Ateneum Wileńskie*, 1933, rocz. 8, p. 188

LMAVB RSS P-1182

Įdomios medžiagos apmąstymams pateikia XVIII a. čekų jėzuito Jano Schmidlo (*1693 12 22–†1762 03 13) *Jėzaus Draugijos Čekijos provincijos istorija*. Kiek netikėtai tiek Braunsbergo, Pultusko, tiek Vilniaus kolegijų steigimo garbė joje priskiriama Prahos Klementino tėvams. Pasak Schmidlo, aktyviai veikiant kardinolui Hozijui, Austrijos provincijolas Maggio steigti kolegijos iš Prahos į Braunsbergą 1564 m. pasiuntęs būrelį jėzuitų, vadovaujamų tėvo Kristupo Strombelio²⁰. 1567 m. tas pats provincijolas

¹⁹ RABIKAUSKAS, Paulius. Pirmieji jėzuitai Vilniuje ir pirmieji lietuviai jėzuitai (1569–1573). In IDEM. *Op. cit.*, p. 97, 101.

²⁰ SCHMIDL, Joannes. *Historiae Societatis Jesu Provinciae Bohemiae pars prima*, p. 192: „Hoc etiam ad Collegii Pragensis gloriam spectare quoquo modo videtur: quòd ex eo Coloniam *Brunſperga*, nobilis in Pruffia civitas, & ſceptro *Polonia* parens, Cardinali *Hofio* vehementer urgente, accepit hoc anno. (1.) Quatuor Socii cum *P. Chriſtophoro Strombelio*, qui aliis præeſſet, miſſi *Brunſpergam*, quibus *Ambroſium Crumloviensẽm*, 3. Octobris ex *Collegio Novo* in Societatem noſtram adlectum, *Lanojus* Provincialis, *Pragam* per id tempus adveniẽs, ut interpretem, & itineris ducem futurum, adjunxit. Decima die Octobris exiẽre, difficili fanẽ itinere progreſſi“ („Dar Prahos kolegijos garbẽ tam tikru būdu didina ir tai, kad iš jos [jėzuitų] kolonijà šitais metais priẽmẽ, energingai palaikant kardinolui Hozijui, Brunsbergas, žymus Prũsijos miestas, pavaldus Lenkijos ſkeptrui. (1.) Į Brunsbergą buvo išsiųsti keturi [Jėzaus Draugijos] nariai su t. Kristupu Strombeliu, vadovavusiu kitiems; tuo metu Prahon atvykęs provincijolas Lanojus kaip vertẽjã ir bũsimã vedlį prie jų priskyrẽ Ambraziejũ iš Krumlovo, spalio 3 d. mũsũ Draugijon priĩmtã iš Naujosios kolegijos. Jie iškeliavo spalio deſimtãjã, leidẽsi į tikrai nelengvã kelionẽ“).

steigti kolegijos Pultuske iš Prahos pasiuntė kitą būrelį jėzuitų²¹. 1569 m. iš Prahos į Vilnių iškeliavo trečias pulkelis jėzuitų, vadovaujamų tėvo Baltazaro Hostounskio²²; po metų kolegijos steigti iškeliavo būrys jėzuitų, vadovaujamų paties provincijolo Maggio²³.

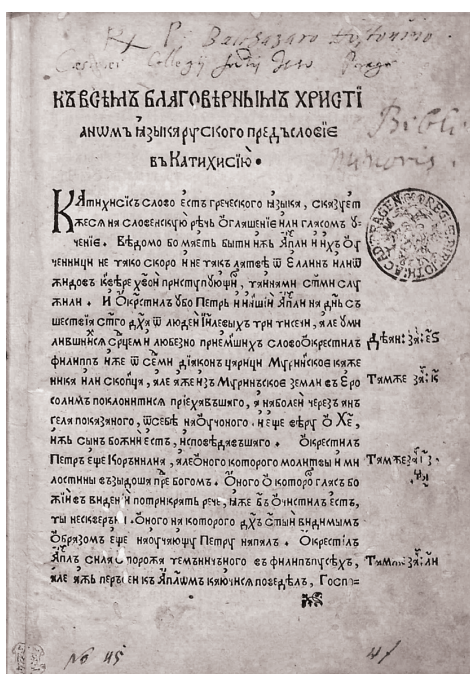
Kaip galėtume interpretuoti tokį įvykių vertinimą, žvelgiant į juos iš Prahos? Mums neatrodo, kad Schmidlo informacija iš esmės pakeičia turimos įvykių eigos vaizdą. Tačiau ji neabejotinai iškelia kai kuriuos svarbius dalykus, iki tol galbūt neįvertintus Vilniaus jėzuitų akademijos istorikų. Į jos steigimą būtina žiūrėti iš toliau ir iš aukščiau, nei daryta iki šiol, ir matyti jį jau viso regiono kontekste. Schmidlo tekstas mus skatintų kalbėti ne tik apie abipusius Vilniaus ir Braunsbergo ryšius, bet ir apie abipusius Vilniaus ir Romos, Vienos, Prahos bei Olomouco ryšius per Braunsbergą.

²¹ *Ibidem*, p. 224–225: „Hoc anno P. Antonius Flander Altenardenſis, Pragæ multos jam annos cum laude verſatus, & Germanico populo gratiſſimus Concionator, Auguſtam ad Caniſum eſt miſſus; ductâ quoque in Poloniam coloniâ, Pragenſes de vicinis Provinciis bene funt meriti: tres Scholaſtici, Nicolaus Polonus, Wilhelmus Camerarius Bavarus, & quem paulò antè nominâram, Joannes Konarsky Polonus, cum tribus rerum Domeſticarum Curatoribus, Conrado Weiſ, Franciſco Fridland, Matthæo Görlicenſi Germanis, Brunsbergam, & Pultoviam deſtinati, pedeftri itinere proficiſcuntur, quæ auxilia Vice-Provinctialis Polonia, eo tempore Auſtria Provinciali ſubjectus, à Magio impetraverat ſibi“ („Tais metais į Strasbūrą pas Kanizijų buvo išsiųstas flandras t. Antonijus iš Altenardo, daug metų šlovingai darbavęsis Prahoje ir buvęs didžiai mielas pamokslininkas vokiečių bendruomenei. [Be to,] steigiant [dar vieną Jėzaus Draugijos] koloniją Lenkijoje, svariai nusipelnė prahiškiai iš kaimyninių provincijų: paskirti į Brunsbergą ir Pultuską, į kelionę pėsti leidosi trys mokytojai (lenkas Mikalojus, bavaras Vilhelmas Kamerarijus ir mano neseniai minėtas lenkas Jonas Konarskis) su trimis namų ūkio prižiūrėtojais (vokiečiais Konradu Veisu, Pranciškumi Fridlandu ir Motiejumi iš Gerlico). Šios pagalbos iš Maggio paprašė Lenkijos viceprovincijolas, tuo metu pavaldus Austrijos provincijolui“). – Taip pat vertinamas Pultusko kolegijos steigimas Prahos jėzuitų kolegijos rankraštinėje istorijoje, žr.: *Historia collegii S.J. Pragensis ad S. Clementem ann. 1555–1610 nec non 1618 et 1620 auctoribus patribus eiusdem societatis*, lap. 5 *recto*.

²² *Ibidem*, p. 267: „P. Balthazar Hoſtovinus evocatus Viennam quatuor Vota publicè profeſſus, cum ſex Sociis Julio menſe in Lithvaniam abiit, ut initium Vilnenſi Collegio daret, ac ſuſtineret tantifper, dum anno ſequente Magius Provincialis, aut Franciſcus Sunyerus, cui in Collegiorum per Poloniam inſtitutorum, adhuc autem Provinciae Auſtriae Prapoſito parentium, vicaria poteſtas delegata erat, accederet“ („Iškvieſtas Vienon ir davęs keturis įžadus, t. Baltazaras Hostounskis su šešiais [Jėzaus Draugijos] nariais liepos mėnesį iškeliavo į Lietuvą steigti Vilniaus kolegijos ir ten išbuvo tol, kol kitąmet atvyko provincijolas Maggio arba Pranciškus Sunjeris, kuriam buvo perduotas Lenkijoje įsteigtų kolegijų, tuomet dar pavaldžių Austrijos provincijos viršininkui, valdymas“). – Taip pat vertinamas Hostounskio siuntimas steigti Vilniaus kolegijos minėtoje rankraštinėje istorijoje, žr.: *Historia collegii S.J. Pragensis ad S. Clementem ann. 1555–1610 nec non 1618 et 1620 auctoribus patribus eiusdem societatis*, lap. 10 *recto*: „Calendis Iulij Doctor Balthazar Viennam à Pře Provinciali uocatus, ut emiſſa profeſſione Vilnam Lithuaniae Metropolitim proficiſceretur, diſceſſit, cui præter iuuenem quemdam externum Andreas Polonus coadiutor eſt adiunctus, eodemq, die Caſpar Sobolius Ioachimus Petronellus Poloni, et Benedict, Virodus Roxolanus Olomutium uerſus in uiam ſe dederunt inde in Poloniam cum P. Balthazare tranſituri“ („Liepos 1 dieną tėvo provincijolo iškvieſtas Vienon, idant davęs įžadus iškeliautų į Lietuvos sostinę Vilnių, daktaras Baltazaras leidosi į kelią; be vieno svetimo jaunuolio, prie jo buvo priskirtas koadjutorius lenkas Andrius; tą pačią dieną Olomouco kryptimi iškeliavo lenkai Kasparas Sobolijus, Joakimas Petronėlis ir rusėnas Benediktas Virodijus, kad iš ten su t. Baltazaru vyktų į Lenkiją“).

²³ *Ibidem*, p. 291: „Inſtaurata Vota femel, iterumque, acres ſtimulus addidère currentibus: cùm iterum renovarentur, Provincialis Magius cum novem Sociis Pragâ inexpectatus intervenit, exceptifque omnium Confefſionibus, in Poloniam, Lithvaniâmq, coloniam deduxit; præcipui: P. Stanislaus Warſewicſus Polonus (Vir Nobilitate Senatoria, ingeniô, doctrinâ, authoritate & Eccleſiaſticiſ Præfecturis in ſeculo florens) qui ante triennium, repudiatis omnibus mundi pompis, ad merendum inter Socios ſub Vexillo Chriſti Romam convolaverat; (1.) & P. Michaël Tolmainer Slavus, quem nuper Viennam abiifſe narraveram, fuère“ („Vieną ir kitą kartą atnaujinti įžadai skubantiesiems suteikė smarkių paskatų. Kai [įžadai] vėl buvo atnaujinti, iš Prahos nelauktai atvyko provincijolas Maggio su devyniais [Draugijos] nariais ir, išklašęs visų išpažinčių, išvedė [jėzuitų] koloniją į Lenkiją bei Lietuvą; išskirtiniai [asmenys joje] buvo lenkas t. Stanislovas Warševickis (kilęs iš didikų, pasaulyje garsėjęs talentu, išsilavinimu, autoritetu ir Bažnyčioje eitomis pareigomis), kuris, atsisakęs visų pasaulietinių puošmenų, prieš trejus metus atvyko Romon tarp kitų [Draugijos] narių siekti nuopelnų po Kristaus vėliava (1) ir slavas t. Mykolas Tolmaineris, kuris, kaip jau pasakojau, neseniai išvyko Vienon“).

Geriau suprasti šiuos ryšius gali padėti iki šiol vis dar menkai žinoma tėvo Baltazaro Hostounskio (*1535–†1600 06 07) asmenybė ir veikla. Apie jį šiokių tokių darbų pasirodė Lenkijoje ir Lietuvoje, tačiau kol kas nedaug²⁴. Į Jėzaus Draugiją Hostounskis įstojo Romoje 1555 08 19; ten pat 1562 03 24 gavo kunigo šventinimus. Romos kolegijoje jis baigė filosofijos ir teologijos studijas. 1563 m. pabaigoje su popiežiaus nuncijumi G. F. Commendone Hostounskis atvyko į Lenkiją, čia aiškinosi, kokiomis aplinkybėmis Lenkijoje galėtų įsikurti jėzuitai. 1564 ir 1565 m. kartu stebėjo seimų darbą, dalyvavo Lvovo sinode. 1565 m. Hostounskis buvo paskirtas Lenkijos kolegijų superintendentu. 1568 m. jis sugrįžo į Čekiją, dirbo Olomouco kolegijoje. 1569 m. liepą jis su nedidele jėzuitų grupe, vadovaujama Austrijos viceprovincijolo Lorenzo Maggio, atvyko į Vilnių, dalyvavo čia steigiant kolegiją. Viceprovincijolui išvykus, Hostounskis liko vadovauti kolegijai ir studijoms. Be to, jis čia atliko nemažai kitų svarbių darbų: rūpinosi statybos reikalais, Šv. Jono bažnyčioje sakė pamokslus (vokiečių k.), ėjo kolegijos nuodėmklausio pareigas. 1571 m. gegužę Vilniaus kolegijoje Hostounskis pradėjo dėstyti poleminę teologiją. 1572 m. pradžioje jis buvo iškviestas atgal į Jėzaus Draugijos Austrijos provinciją. Grįžęs dėstė lotynų bei graikų kalbas ir teologiją Prahos jėzuitų kolegijoje, dirbo pedagoginį ir pastoracinį darbą kituose Čekijos miestuose: Litomyšlyje (1578–1584), Olomouce (1584–1591), Krumlove (1591–1594), galop – vėl Prahoje (1594–1599). Į čekų kalbą išvertė šv. Augustino, Antonio Possevino, Stanislovo Hozijaus, kitų autorių veikalų.

1562 m. Nesvyžiuje išspausdinto M. Lutherio mažojo katekizmo vertimas į rusėnų kalbą. Lapas su dedikacija Baltazarui Hostounskiui Čekijos nacionalinė biblioteka 31 J 23

²⁴ KOT, Stanislaw. Un gesuita boemo..., p. 139–161; KOREWA, Jan. *Z dziejów diecezji warmińskiej w. XVI: geneza braniewskiego Hosianum: przyczynek do dziejów zespolenia Warmii z Rzeczpospolitą*, [1549–1564]. Poznań [etc.]: Księgarnia Św. Wojciecha, 1964, p. 113–144 ir kt.; RABIKAUŠKAS, Paulius. Hostounsky (Hostovinus), Baltazar. In *Encyclopedia Lituanica*. Boston, Mass.: published by Juozas Kapočius, 1972, vol. 2, p. 436–437; IDEM. Pirmieji jėzuitai Vilniuje ir pirmieji lietuviai jėzuitai (1569–1573). In IDEM. *Op. cit.*, p. 98–99; IDEM. Vilniaus akademijos rektorai (1569)–1579–1773: medžiaga senojo Vilniaus universiteto istorijai, V. In *Ibidem*, p. 145–148; PIECHNIK, Ludwik. *Dzieje Akademii Wileńskiej*. Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1984, t. 1: początki Akademii Wileńskiej (1570–1599), p. 32, 42, 44 ir kt.; BAZYDŁO, Janusz. Hostounský Baltazar SJ. In *Encyclopedia Katolicka*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1993, t. 6: Graal–Ignorancja. Pod red. Jana Walkusza [et al.], skłt. 1248–1249. – Čia pateikiama daugiau literatūros apie Hostounskį. Žinių apie Hostounskio archivalijas, saugomas ARSI, esama: BIEŚ, Andrzej Paweł; GRZEBIEŃ, Ludwik; INGLOT, Marek. *Polonica w Archiwum Rzymskim Towarzystwa Jezusowego*. Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum“, WAM, 2006, t. 3: Germania, p. 160–167, 169–171, 327, 350–353, 359, 361, 362, 364, 365; t. 4: varia, 2008, p. 184, 212, 435.

Su šiuo asmeniu greičiausiai susijusi žinių apie Lietuvą, lietuvius ir lietuvių kalbą sklaida XVI a. Čekijoje. Prahos konsistorijos raštininkas Matoušas Benešovskis (Matouš Benešovský zw. Philonomus, *apie 1550–†apie 1595) 1587 m. publikavo čekų kalbotyros veikalą *Knížka slov Českých vyložených odkud svůj počátek mají totiž jaký gest gegich rozum* (*Išdėstyti čekų žodžių knygelė, kur turi savo pradžią ir kokia yra jų reikšmė*). Jo pratarinėje išaukštinamos slavų kalbos, raginama siekti čekų kalbos grynumo, o kaip negrynos, svetimybų sugadintos kalbos pavyzdys nurodoma lietuvių kalba. Autoriaus tvirtinimu, ši esanti graikų, slavų, italų ir vokiečių kalbų mišinys. Juo jis gąsdina tuos savo bendrataučius, kurie, kalbėdami čekiškai, be saiko ir be reikalo vartoja svetimybės. Benešovskio nuomone, jei taip tęsis ir toliau, tai čekų kalba ilgainiui pavirs „lietuvių“²⁵. Numanoma, kad autorius apie lietuvių kalbą žinių galėjo gauti iš Hostounskio, pas kurį studijavo tuo metu, kai šis jau dėstė Prahos Klementine.

Vilniaus jėzuitų kolegijos ir Schmidlo tekstus irgi sieja kai kurios bendros vietos. Be katechizacijos ir santykių su visuomene, pirmiausia kitatikiais, plačių aprašymų, tai pasakytina apie dėmesį vietos kalboms ir teatriniam renginiams. Schmidlo istorijoje esama ne vieno liudijimo apie nečekų kilmės jėzuitų pastangas išmokyti čekiškai ir šia kalba skleisti Dievo žodį ar kitaip veikti studentus ir visuomenę.

Vilniaus kolegijos istorijoje minima, kad tėvas Hostounskis Švento Jono bažnyčioje sakęs pamokslus vokiečių kalba ir kad jie darę poveikį vietos vokiečių bendruomenei²⁶; toliau minima, kad kolegijoje pamokslai sakyti itališkai, vokiškai ir lenkiškai²⁷. Čia taip pat įdomiai aprašomas Stefano Tucci'o dramos

²⁵ LEMEŠKIN, Ilja. Augustas Schleicheris ir Praha. In *Lituanistinis Augusto Schleicherio palikimas=Das lituanistische Erbe August Schleichers*. Sudarė Ilja Lemeškin; Jolanta Zabarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008, t. 1, p. 67–68.

²⁶ *Historia Collegii Vilnensis Soc. Iesu*, lap. 78 *recto*: „P. Balthasar in templo S. Ioannis germanice coeperat concionari, ad cuius aliquot conciones initio non pauci germani, postea vero, cum illorum minister se discessurum esse, si illum audire pergerent, minaretur, nullus fere veniebat. Quo factum est, ut suasu R.mi concionem eam dimiserit“ („T. Baltazaras pradėjo pamokslauti Šv. Jono bažnyčioje vokiškai. Keleto jo pamokslų pasiklausyti iš pradžių ateidavo nemažai vokiečių, tačiau po to, kai jų ministras pagrasino pasitrauksias, jei jie ir toliau jo klausys, beveik niekas nebeateidavo. Todėl susiklostė taip, kad patariamasi didžiai gerb. [vyskupo] liovėsi tokiu būdu pamokslauti“; vertimas Mintauto Čiurinsko; už lotyniškus tekstus iš šio šaltinio nuoširdžiai dėkojame dr. Liudui Jovaišai).

²⁷ *Ibidem*, lap. 85 *recto*: „23 octobris inceptae sunt lectiones. Eodem tempore P. R(ector) singulis diebus dominicis, concedente id ordinario praedicatoro et annuente Roysio archipresbitero, concionem cepit. Nam cum antea conciones eius ab ordinario praedicatoro, quem non libenter populus audiebat, interpelarentur, minus erat frequens auditorium. Postea vero quam denunciavit [sic] se singulis dominicis diebus conciones esse habiturum, longe maior numerus cum uberiore fructu quotidie crescere cepit. Habebatur etiam diebus dominicis et praecipuis festis conciones in collegio italice propter italos, germanice propter germanos et polonicos propter discipulos, ad quas etiam externi veniebant“ („[1570 m.] Spalio 23 d. prasidėjo paskaitos. Tuo metu t. rektorius kiekvieną sekmadienį, tai leidus ordinariniam pamokslininkui ir pritariant arkipresbiteriui Roizijui, pradėjo pamokslauti. Nes kai prieš tai tarp jo pamokslų įsiterpdavo ordinarinio pamokslininko, kurio žmonės klausėsi nenoriai, [pamokslavimo dienos, tuomet] susirinkdavo mažiau klausytojų. O po to, kai paskelbė, kad sakys pamokslus kiekvieną sekmadienį, kasdien pradėjo nepalyginamai daugėti klausytojų ir [dvasinių] vaisių. Taip pat sekmadieniais ir per pagrindines šventes buvo sakomi kolegijoje pamokslai itališkai – italams, vokiškai – vokiečiams ir lenkiškai – mokiniams, į kuriuos ateidavo net nepriklausantys kolegijai“; Mintauto Čiurinsko vertime pateikta sava paskutinės lotyniškos frazės „et polonicos propter discipulos, ad quas etiam externi veniebant“ interpretacija atrodo įtikinamai, tačiau ši vieta gali būti suprantama ir kitaip, pavyzdžiui: „vokiškai – vokiečiams ir lenkų mokiniams, į kuriuos ateidavo net nepriklausantys kolegijai“; tiesa paaiškėtų lotynišką nuorašą palyginus su originalu; mes tokios galimybės neturėjome).

Herkulis vaidinimas 1570 m.²⁸ Neatsitiktiniu sutapimu reikia laikyti tai, kad Schmidlas taip pat matė reikalą atskirai pabrėžti tiek kitataučių Prahos Klementino jėzuitų dėmesį, kaip minėta, rodytą vietinėms kalboms, tiek poveikį, kurį jėzuitų vaidinimai padarę žiūrovams.

Dėmesio krašto kalboms ir estetinių formų panaudojimo iš jėzuitų reikalavo tiek Draugijos veiklos nuostatai, tiek mokymo taisyklės. Mūsų dienų Jėzaus Draugijos istorikai nurodo, kad ordinas nuo įkūrimo kurį laiką neturėjo bendros mokymo programos. Tokia programa buvo patvirtinta generalinėje Draugijos kongregacijoje 1599 m. Iki tol buvo vadovaujama Draugijos įkūrėjo šv. Ignaco, jos generolų bei provincijolų nurodymais ir pirmose generalinėse kongregacijose priimamais nutarimais. Iš svarbiausių dokumentų, esmingai tuo laikotarpiu lėmusių edukacijos tikslus, jos turinį, pobūdį ir kryptį, istorikai nurodo ne vieną, o kelis: *Jėzaus Draugijos įstatus* (1540) ir šv. Ignaco Lojolos bendražygio, 1558 m. tapusio antruoju Draugijos generolu, Diego Laínez (Laynež, *1512–†1565 01 19) 1559 m. dekretą²⁹. Paulius Rabikauskas nurodo kai kuriuos kitus: 1563 m. *Ordo studiorum*, 1569 m. *Ratio studiorum Borgiana*, taip pat Austrijos provincijolo Maggio *Instructio Provincialis Austriae pro Rectore Vilenſi die 19 Augusti 1570*³⁰.

Vadovaudamiesi šiais dokumentais, taip pat nutarimais dėl mokymo, priimtais Draugijos generalinėse kongregacijose³¹, provincijolai ir kiti atsakingi asmenys rengė darbui reikalingus edukacijos nuostatus ir mokymo programas. Iš jų sužinome apie dėstymo turinį. Pavyzdžiui, apie jį kalbama 1556–1561 m.

²⁸ *Ibidem*, lap. 84 verso. „18 die octobris, die S. Lucae exhibita est in area collegii comoedia Herculus, quae ex Urbe fuit allata. Scaena est exornata auleis R.mi. Adfuit ipse R.mus, D. Augustinus Rotundus, advocatus Vilenſis, praecipuus eius civitatis magistratus, consules et senatores civitatis, multi nobiles et populi magna frequentia, quantam area capere vix poterat. Magnopere placuit omnibus illa actio, ut mirarentur, unde iuventus tam bene instructa de repente prodiiſset, tam enim apte unusquisque suam personam repraesentabat, ut cum iis, qui comoediam istam in Urbe exhibuerant, propemodum comparari potuissent. Praeterea (quod praecipue doctor Roysius Hispanus, archiepiscopus Vilenſis, vir doctus, admirabatur) bene omnes, id autem in his regionibus antea [non] fuit, pronuntiabant; quod hinc acciderat, quia aliqui adolescentes, qui ante a nostris Bransbergae [sic!] erant instituti, Vilnam ad studia prosequenda venissent. Quamobrem ea quoque comoediae repraesentatio magnam ad existimationem Societatis in his regionibus antea ignotae fecit accessionem“ („Spalio 18 dieną, šv. Luko dieną, kolegijos kieme buvo parodyta komedija „Herkulis“, kuri buvo atsivežta iš Romos. Scena buvo išpuošta didžiai gerb. [vyskupo] kilimais. Dalyvavo pats didžiai gerb. [vyskupas], p. Augustinas Rotundas, Vilniaus vaitas, pagrindinis šio miesto pareigūnas, miesto tarybos nariai ir burmistrai, daugelis kilmingųjų ir susirinkusių žmonių daugybė, kurią vos galėjo sutalpinti kiemas. Šis vaidinimas visiems taip nepaprastai patiko, kad buvo stebimasi, iš kur staiga atsirado taip gerai pasiruošusio jaunimo, – mat kiekvienas taip tinkamai suvaidino savo personažą, kad beveik galėjo būti sulyginami su tais, kurie šią komediją rodė Romoje. Be to, (tuo ypač stebėjosi daktaras Roizijus, ispanas, Vilniaus arkipresbiteris, mokytojas vyras) visi, o tai šiuose kraštuose ir anksčiau buvo, gerai deklamavo. Taip atsitiko dėl to, kad kai kurie jaunuoliai, kuriuos pirma mūsiškiai mokė Braunsberge, į Vilnių atvyko tęsti studijų. Todėl ir šis komedijos pastatymas labai prisidėjo prie anksčiau šiuose kraštuose nežinotos mūsų Draugijos aukšto vertinimo“).

²⁹ ČORNEJOVÁ, Ivana. The Jesuit Academy up to 1622. In BERÁNEK, Karel; [et al.]. *A history of Charles University*. English translation by Anna Bryson. Prague: Charles University, 2001, vol. 1: 1348–1802, p. 219.

³⁰ RABIKAUSKAS, Paulius. *Ratio Studiorum*. In *Lietuvių enciklopedija*. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1961, t. 24, p. 533. Dar žr.: ULČINAITĖ, Eugenija. Humanitariniai mokslai jėzuitų švietimo sistemoje. *Literatūra*, 2007, nr. 49 (3), p. 96–97. Jėzuitų edukaciją, paremtą 1599 m. patvirtinta *Ratio atque institutio studiorum S.J.*, išsamiai apibūdino Friedrichas Paulsenas, žr.: PAULSEN, Friedrich. *Geschichte des gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten vom Ausgang des Mittelalters bis zur Gegenwart*. Mit besonderer Rücksicht auf den Klassischen Unterricht von Dr. Friedrich Paulsen. 3., erw. Aufl., hrsg. und in einem Anh. fortges. von Dr. Rudolf Lehmann. Leipzig: Verlag von Veit & Comp., 1919, Bd. 1, p. 422–442. Šiuo klausimu esama atskiros Piechniko monografijos: PIECHNIK, Ludwik. *Powstanie i rozwój jezuickiej Ratio studiorum (1548–1599)*. Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum“: WAM, 2003. 264 p. Apie mokymą Prahos Klementine patvirtinus ir priėmus *Ratio studiorum* rašoma: ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: Jezuité v Čechách*. Praha: Nakladatelství Hart, 2002, p. 61–74 ir toliau.

³¹ Jų tekstai publikuoti dar XIX a. leidinyje: *Ratio Studiorum et Institutiones Scholasticae Societatis Jesu per Germaniam olim vigentes*. Collectae concinnatae dilucidatae a G.M. Pachtler S.J. Berlin: A. Hofmann & Comp., 1887, t. 1: ab anno 1541 ad annum 1599, p. 1–132.

taisyklėse, kurių laikytasi Jėzaus Draugijos Vokietijos provincijoje (*Offitium praefecti scholae triplici constitutionum genere distinguitur, quorum primum peculiariter ad solum praefectum, secundum uero ac tertium ad praeceptorum et iuuentutis mores pertinent*)³². Pradinėje klasėje mokiniai buvo mokomi tikėjimo pagrindų, skaityti ir rašyti. Žemesniojoje gramatikos klasėje skaitymo ir rašymo igūdžiai buvo plečiami ir gilinami, pasitelkiant kai kuriuos autorius (minimas Ciceronas ir Katonas)³³. Aukštesnėje gramatikos klasėje įsisavinamas gramatikos kursas, skaitomi sudėtingesni kūriniai (minimas Ciceronas ir Ovidijus)³⁴. Poetikos klasėje (čia ji vadinama *classis humanioris literaturae*) išeinamas lotynų sintaksės kursas, įsisavinami graikų gramatikos pagrindai, skaitomi sudėtingesni Cicerono kūriniai, Vergilijus ir Salustijus³⁵. Retorikos klasėje supažindinama su retorikos subtilybėmis, lavinami oratorinio meno igūdžiai, einamas graikų sintaksės kursas, remiantis daugiausia sudėtingesniais Cicerono veikalais bei jo kalbomis ir tekste nenurodytais graikų autoriais³⁶.

Edukacijai pasitelkiamų autorių ir vadovėlių sąrašą papildo ir išplečia išlikę tų metų jėzuitų kolegijų tvarkaraščiai. Pavyzdžiui, paskelbus apie Prahos jėzuitų kolegijos darbo pradžia, buvo paskelbtas toks dėstytojų ir dalykų sąrašas. Gramatikos ir poetikos klasėse skaitomi Cicerono laišškai, veikalas *Apie pareigas*, lotynų ir graikų gramatikos kursai einami iš olando Jono Despauterijaus (*prieš 1480–†1520) vadovėlių³⁷. Retorikos klasėje studijuojama *Retorika Herenijui*, Cicerono *Kalba už Miloną* ir Horacijaus *Apie poetiką*³⁸. Filosofijos klasėje iš Porfirijaus ir Aristotelio veikalų susipažįstama su logika, etika, fizika, metafizika ir matematika, pagal belgo Mikalojaus Klenardo (*1495 12 05–†1542) vadovėlį gilinamos graikų kalbos žinios³⁹. Teologijos klasėje aiškinamas šv. Pauliaus *Laiškas romiečiams* ir *Psalmių knyga*, tuo tikslu pasitelkiamas to paties Klenardo hebrajų kalbos vadovėlis⁴⁰.

Iš negausių faktų, kuriuos čia pateikėme, matosi dar vienas svarbus dalykas. Kaip ir protestantai, taip ir jėzuitai nuo pat pradžių laikė reikšmingu dalyku mokymą gimtosiomis kalbomis, todėl jį įtraukdavo į savo nuostatus bei tvarkaraščius. Labai iškalbingas mums atrodo vienoje ankstenėje išnašoje (32) paminėtas reikalavimas Vokiečių provincijos gramatikos klasėse pasitelkti kai kurių Cicerono kūrinių vertimus į vokiečių ir čekų kalbas. Aukščiau trumpai aptartame mokyklos viršininko rašte skaitome: „Gramatikos taisyklės bus aiškinamos tiek lotyniškai, tiek vokiškai; prie kitų taisyklių nebus pereinama tol, kol patikrinus mokinius nepaiškės, kad jie suprato, kas jiems išaiškinta. Tokia tvarka tiek lotyniškai, tiek čekiškai ar vokiškai bus dėstamas Katonas ir trumpesni Cicerono laišškai“⁴¹. Tokių pavyzdžių rankraštiniuose jėzuitų edukacijos nuostatuose rastume ir daugiau. Jos iškalbingai liudija vieną dalyką: manome, kad su tokiomis nuostatomis jėzuitai ėjo ir į kitus kraštus, kur buvo kviečiami steigti kolegijų ir mokyti bei lavinti jaunąją kartą, ten mokėsi vietinių kalbų, kad galėtų dirbti žemiausiose klasėse ir, suprantama, tomis kalbomis skelbti Dievo žodį.

Šią savo mintį norime pailiustruoti keliais išpūdingais pavyzdžiais iš aukščiau cituotos Schmidlo istorijos. Praėjus ketveriems metams nuo kolegijos įsteigimo Prahoje, rektorius, jo padėjėjai ir kiti jos darbuotojai visi vieną valandą per dieną skirdavo čekų kalbos mokymuisi. Tam juos paskatinęs tėvo Baltazaro

³² *Ratio Studiorum et Institutiones Scholasticae Societatis Jesu per Germaniam olim vigentes*, p. 154–172.

³³ *Ibidem*, p. 166: „Regulae grammatices explicabuntur tam Latine quam Germanice, nec ad alias regulas fiet progressus, nisi pueris ita examinatis, ut constet eos explicatas intellexisse. Aliunde nihil dictabitur. Cato et breuiores Ciceronis epistolae hoc ordine tam latine quam bohemicè uel germanice declarabuntur, ut primum generalis totius lectionis summa praemittatur: deinde per constructionem uerborum eruatur sensus: tum singulae lectionis particulae referantur ad suos fontes, ac tandem diligens opera nominibus et uerbis inflectendis impendatur“.

³⁴ *Ibidem*, p. 165.

³⁵ *Ibidem*, p. 165.

³⁶ *Ibidem*, p. 163.

³⁷ *Ibidem*, p. 151.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*, p. 166.

Pfarkircheno pavyzdys. Šis jėzuitas savarankiškai tiek pramokęs čekiškai, kad 1560 m. kovo 24 d. šia kalba pradėjęs klausyti išpažinčių; sekdami jo pavyzdžiu, po to čekiškai išmokti nutarę visi kolegijos tėvai ir broliai⁴². Pradėję naujus mokslo metus, 1567 m. spalio 14 ar 15 d. jėzuitai parodė pirmą dramą čekų kalba. Štai kaip apie tai papasakojo Schmidlas:

[...] *Žiūrovams, kiek jų pajėgė sutalpinti aikštė bei visos gatvės prie jos, iš įvairiapusio teatro buvo parodyta tragedija Kankinys šv. Václovas, ir nors keturiskart užėjo lietus, jie išstovėjo iki vakaro. Iš tikrųjų, tai šis vaidinimas, kurį mūsiškiai pirmąsyk suvaidino čekiškai ir kurį parašė Mikalojus Salijus, buvo visų palydėtas tokiu plojimu, kad, bendru katalikų didikų vertinimu, Draugija šiuo vienu keliu pasiekė daugiau meilės, pripažinimo bei padėkos, nei [visais] gausiais [savo] pamokslais; tuo metu žmonės skirstantis [vaidinimo dalyviams] netgi garsiai šūkavo: „Pagaliau jėzuitai užsitarnauja, derindamiesi prie mūsų, savo duonos!“⁴³*

Suprantama, Prahos jėzuitų pavyzdys kitų kolegijų darbo pradžios bei jų santykio su viena ar keliomis vietinėmis kalbomis požiūriu gali būti laikomas pamokomu. (Sprendžiant iš esamų duomenų, vokiečių kalbą Prahos jėzuitai sielovadai ir mokymui naudojo nuo pat įsikūrimo 1556 m.) Numanu, kad tai juos skatino daryti tiek platus čekų kalbos vartojimas Prahos husitų, liuteronų, kalvinistų ir kitų protestantų sluoksniuose, tiek šios kalbos, jau nuo XIV a. vartotos rašto reikalams, prestižiškas regioninis statusas.

Tai – žinomi dalykai. Vis dėlto drįstume manyti, kad Vilniuje dėmesio vietinėms kalboms skyrimas, mokymas pirmosiose kolegijos klasėse, kuriose būdavo rekomenduojama pasitelkti kitas kalbas, mokant lotynų ir graikų, taip pat kitos edukacijos formos (teatriniai ir parateatriniai renginiai) buvo ženkliai veikiamas tų veiklos formų, kurias jėzuitai atsinešė iš Prahos ir kitų Austrijos provincijos mokyklų. Taip manyti mus verčia ne tik Hostounskio asmenybė, bet ir tas faktas, kad bent keletas jėzuitų į Vilnių atvyko iš Čekijos ir Moravijos. Manytina, kad Vilniuje jie katechizavo, sakė pamokslus ir mokė, laikydamiesi bendrųjų Draugijos nuostatų, tačiau panaudodami tą konkrečią patirtį, kurią sukaupe Austrijos provincijoje, dirbdami pirmiausia Čekijoje ir Moravijoje.

Tokią spėjimą patvirtina duomenys ir vertinimai, kuriuos jau pateikė kai kurie Vilniaus universiteto istorikai. Stanisławas Kotas cituoja dar vieną Hostounskio laišką iš Vilniaus, datuotą 1569 12 10. Jame jėzuitas teigia: „Išsilavinę žmonės ir didikai vartoja lenkų kalbą, svetimtaučiai – vokiečių, valstiečiai – lietuvių kalbą, tad pagal jų kalbas reikia, kad būtų sakomi pamokslai; nors lietuviškai reikės mokytis čia, vietoje, nes kitur tos kalbos negalima išmokti“⁴⁴. Tokią Hostounskio, 1569–1570 m. vadovavusio jėzuitų edukacijai Vilniuje, nuostatą, orientuotą į vietos kalbų vartojimą kolegijoje, patvirtina kiti duomenys⁴⁵. Yra žinoma, kad lietuvių kalbos mokėsi ir ją pastoraciniame darbe vartojo kai kurie Vilniaus akademijos profesorai kitataučiai: portugalas Emanuelis de Vega (*1553–†1638), vokietis Petras Krimeris (†1602),

⁴² SCHMIDL, Joannes. *Historiae Societatis Jesu Provinciae Bohemiae pars prima*, p. 143.

⁴³ Versta iš: *Ibidem*, p. 229–230: „[...] tum Tragoedia: S. Wenceslaus Martyr, ad Spectatores quantos area, et ad aream prospectus omnes capere poterant, in multiplici teatro producta fuit; et licet quater pluvia irrueret, in vesperum tamen perstiterunt. Nimirum ea prima fuit Actio, quam *Bohemica Lingua* Nostris dederunt, scripsit M. Nicolaus Salius; tanto etiam haec plausu excepta, ut sensus communis Catholicorum Procerum esset, plus quam multis Concionibus, amoris, aestimationis, commendationis hac una via Societatem inire, acclamante etiam populo, dum in abitum solveretur: *Tandem Jesuitae panem suum, dum se nobis accomodant, merentur!*“.

⁴⁴ KOT, Stanisław. Un gesuita boemo..., p. 155. Cit. pagal: RABIKAUSKAS, Paulius. Pirmieji jėzuitai Vilniuje ir pirmieji lietuviai jėzuitai (1569–1573). In IDEM. *Op. cit.*, p. 99.

⁴⁵ Neįvardyta vietinė kalba (vernacula lingua) minima 1570 m. Vilniaus jėzuitų pranešime apie kolegijos darbo pradžią su paskaitų tvarkaraščiu: „Communia omnibus classibus || Diebus Veneris hora nona matutina in tribus superioribus classibus catechismus latine, in inferioribus duabus lingua vernacula docebitur. [...] || [...] Diebus dominicis festisque evangelia eorum dierum superioribus classibus latine, inferioribus vernacule hora VII matutina declarabuntur“, cituojama iš: PIECHNIK, Ludwik. *Dziesięć Akademii Wileńskiej*, t. 1: początki Akademii Wileńskiej (1570–1599), p. 207–208.

ispanas Antanas Arijas (†1591), lenkas Stanislovas Jaworas (*1627–†1691) ir kai kurie kiti asmenys⁴⁶. Nuo 1570 m. Vilniuje sparčiai augo lietuvių jėzuitų skaičius: 1573 m. pabaigoje, Rabikausko surinktomis žiniomis, jų būta jau 13⁴⁷. 1581 m. Vilniuje vienas jėzuitų kunigas jau sakė pamokslus lietuviškai⁴⁸. Tiesa, apie lietuvių kalbos vartojimą XVI a. žemesiose kolegijos klasėse neturime, tačiau 1583 10 01 paskaitų tvarkaraštyje minimas „lenkiškas daktaro Ledesmos katekizmas“, taip pat aptariamas darbas rusėniškoje klasėje: „kasdien rytą ir po pietų bus mokoma skaityti ir rašyti rusėniškai, paskui dar šį tą iš Evangelijos ar katekizmo ir aiškinti, ir mokytis atmintinai“⁴⁹. Abu dalykai paminėti išlikusiame 1583 m. spalio 1 d. Vilniaus universiteto paskaitų tvarkaraštyje.

Šios žinios kalba apie dviejų vietos kalbų naudojimą edukacijai. Prie jų privalu pridėti trečiąją – vokiečių, kurios mokyta ir mokytasi nuo pat kolegijos įsteigimo⁵⁰. Tai – tas paliudytas minimumas, kuris ilgainiui bus pildomas naujais duomenimis apie kai kurių kitų kalbų pasitelkimą tiems patiems tikslams. Kol kas tenkinamės ganėtinai senomis žiniomis. Lietuvių, latvių ir estų kalbos irgi buvo naudojamos katalikų edukacijoje. Tokių duomenų pateikė Jurgis Lebedys⁵¹. Jėzaus Draugijos generolų atsakymų, duotų įvairioms jėzuitų įstaigoms Lietuvoje, knygoje jis surado Mutio Vitelleschi'o (*1563 12 02–†1645 02 09) atsakymą Vilniaus pirmosios ir antrosios probacijos namams dėl latvių, estų ir lietuvių akademijų. Atsakymas datuotas 1621 m. sausio 2 d. Jame generolas pritaria noviciato rektoriui, kad neseniai įkurti minėtų kalbų įsisavinimo būreliai yra labai naudingi, todėl turi būti palaikomi ir plečiami. Iš to mokslininkas daro išvadą, kad XVII a. antrame–trečiame dešimtmetyje lietuvių, latvių ir estų kalbų akademijos veikė bent jau Vilniaus jėzuitų noviciate. Apie Vilniaus universitetą kol kas tokių duomenų neturime.

Turėdamas prieš akis šiuos ir kai kuriuos kitus faktus, Rabikauskas specialioje studijoje pagrįstai nurodo:

*Bet jau vien tai, kad universitetas veikė Lietuvos sostinėje, buvo Lietuvai ir lietuviams didžiulė nauda. Niekur kitur tuo metu nebuvo vienoje vietoje tiek daug einančių mokslus lietuvių ir kiek vėliau taip pat tiek daug lietuvių profesorių, kaip Vilniaus universitete. Jame studijavo beveik visi, kurie Lietuvoje norėjo siekti aukštojo mokslo.*⁵²

⁴⁶ LEBEDYS, Jurgis. *Mikalojus Daukša*, p. 35–36; žr. dar: ULČINAITĖ, Eugenija. Z dialalności jezuitów na polu krzewienia języka i kultury litewskiej w XVI–XVIII wieku. In *Wkład jezuitów do nauki i kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*, p. 452; IDEM. Jėzuitai ir provincijos kultūra: (kai kurie jėzuitų veiklos aspektai puoselėjant lietuvių kalbą ir kultūrą XVI–XVIII a.). *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2007, t. 30, p. 46–47.

⁴⁷ RABIKAUSKAS, Paulius. Pirmieji jėzuitai Vilniuje ir pirmieji lietuviai jėzuitai (1569–1573), In IDEM. *Op. cit.*, p. 121.

⁴⁸ Rabikausko spėjimu, tai buvo tėvas Jonas Kumelis, žr.: *ibidem*, p. 125. Tos pačios nuomonės laikosi ir Juozas Povilas Pranka; pastarasis autorius dar pateikia citatą iš tų metų jėzuitų pranešimo, pažyminčio, jog Vilniuje Draugijos nariai lietuviškai pamokslus pradėję sakyti 1581 m., žr.: PRANKA, Juozas Povilas. *Op. cit.*, p. 233.

⁴⁹ RUKŠA, Antanas. 1570 m. Vilniaus kolegijos ir 1583–84 m. Akademijos laisvųjų menų pamokų lentelės ir humanistinė jėzuitų mokykla. *Tautos praeitis=The Past of a Nation: istorijos ir gretimųjų sričių neperiodinis žurnalas*. Chicago, Ill.: Lietuvių istorijos draugija, 1967, [t.] 2, [kn.] 3–4, p. 99; žr. dar: PIECHNIK, Ludwik. *Dziewięć Akademii Wileńskiej*, t. 1: początki Akademii Wileńskiej (1570–1599), p. 85, 214; FAŁOWSKI, Adam. Rola jezuitów wileńskich w rozwoju szkolnictwa, języka i piśmiennictwa zachodnioruskiego. In *Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne=Krokuvos ir Vilniaus slavistikos tyrinėjimai*. Redaktorzy: Wanda Stępniaik-Minczewska, Aleksander Naumov. Kraków: Instytut Filologii Słowiańskiej UJ, 2001, t. 3, p. 198.

⁵⁰ 1570 07 25 Vilniaus vyskupo Valerijono rašte vyskupijos dvasininkams apie kolegijos darbo pradžią teigiama: „Praeterea Rhetorices ac linguarum tam Graecae, quam Hebraicae ad festum S. Stanislai proxime venturum, in autumno. Et quod etiam adiungetur lectio quaeipiam ad studium Sacrae Theologiae pertinens, et aliquod Germanicae linguae exercitium“, cituojama iš: PIECHNIK, Ludwik. *Dziewięć Akademii Wileńskiej*, t. 1: początki Akademii Wileńskiej (1570–1599), p. 202.

⁵¹ LEBEDYS, Jurgis. Ar senajame Vilniaus universitete buvo lietuvių kalbos katedra? In IDEM. *Lituanistikos baruose*. Paruošė J. Girdzijauskas. Vilnius: Vaga, 1972, [t.] 1: Studijos ir straipsniai, p. 201–210.

⁵² RABIKAUSKAS, Paulius. Lietuviškumo apraiškos Vilniaus akademijoje. In IDEM. *Op. cit.*, p. 250.

Lietuvių mokslininko vertinimą paremia Ludwikas Piechnikas:

Kalbant apie Lietuvos polonizaciją negalima užmiršti nemažų Vilniaus akademijos nuopelnų lietuvių kalbos raidai. Buvo parengta ir išleista svarbiausių kiekvienai kalbai veikalų, tokių kaip žodynas ir lietuvių kalbos gramatika. Būsimiems misionieriams įkurti lietuvių kalbos kursai, lietuvių akademijose (savišvietos būreliuose) gilintos tos kalbos žinios. Be to, tikintiesiems vartoti nemažais kaip aniemis laikams tiražais leisti lietuviški maldynai ir giesmynai. Visai galimas dalykas, kad lietuvis jėzuitas Konstantinas Sirvydas savo kalbos raidai padarė daugiau nei jo vienuolijos broliai Piotras Skarga ir Jakubas Wujekas nusipelnė lenkų kalbai.⁵³

Šių vertinimų šviesoje iš Vilniaus jėzuitų aplinkos išėjusios pirmosios lietuviškos knygos, išspausdintos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje, atrodo jau ne atsitiktiniai dalykai. Jos žymi labai svarbius procesus, kuriuos apibendrintai galėtume pavadinti jėzuitų lituanistine veikla. Tiesa, kol kas pirmosios lietuviškos knygos šlovė vis dar tenka katalikiškam katekizmui, parašytam ispanų jėzuito Jokūbo Ledesmos, o į lietuvių kalbą išverstam Mikalojaus Daukšos (išspausdintas Vilniuje, Akademijos spaustuvėje, 1595). Tačiau esama patikimų žinių, kad iki jos jėzuitų aplinkoje būta dar mažiausiai vieno spaudinio ir dar vieno spaudai parengto rankraščio. Monografijoje apie Joną Bretkūną Viktoras Falkenhahnas pateikė liudijimą iš Karaliaučiaus archyvų – viename jo pacituotame dokumente paminėta, kad apie 1589 m. Prūsijoje buvo platinamas lietuviškas Kanizijaus katekizmas⁵⁴. Jurgis Lebedys nurodė, kad jau 1595 m. Vilniaus jėzuitų akademijos spaustuvė gavusi du rankraščius: Žemaičių vyskupas Merkelis Giedraitis pateikęs Daukšos į lietuvių kalbą išverstą lenkų jėzuito Jokūbo Wujeko postilę (išėjo Akademijos spaustuvėje 1599), o Vilniaus vyskupijos administratorius Benediktas Vaina – nežinomų vertėjų į lietuvių kalbą išverstą Ledesmos katekizmą (pastarasis neišėjo)⁵⁵.

Daukšos katekizmo pasirodymas iki šiol tebėra dažniau vertinamas kaip knygų lietuvių kalba spausdinimo Kunigaikštijoje pradžia. Be jokios abejonės, taip kol kas iš tiesų ir yra. Vis dėlto tiek pasakyti apie šią nedidelę neišvaizdžią knygelę šiandien nebeužtenka. Kaip rusėniškas ar latviškas katekizmas, taip ir ji veikiausiai buvo naudojama jėzuitų edukacijai. Taigi mokymą lietuviškai Lietuvos jėzuitų aplinkoje galima nukelti bent jau į pačią XVI a. pabaigą. Panašiai turėtume vertinti aukščiau minėtą Kanizijaus mažojo katekizmo vertimą. Jis ne tik taptų pirmąja lietuviška knyga, išleista Kunigaikštijoje, bet ir mokymo lietuviškai pradžią leistų paankstinti mažiausiai dešimtmečiu.

Gaila, bet iki šiol nieko daugiau nežinome apie šį – lietuviškąjį – Kanizijaus katekizmą. Lebedys spėjo, kad tokia knyga, o su ja – ir lietuviška maldaknygė, galėjo būti išspausdinta Vilniuje apie 1585 m.⁵⁶ Jos egzempliorių nėra išlikę. Šia ypatybe nemaž nesistebi Rabikauskas: pasak jo, nuolat naudojamos knygos

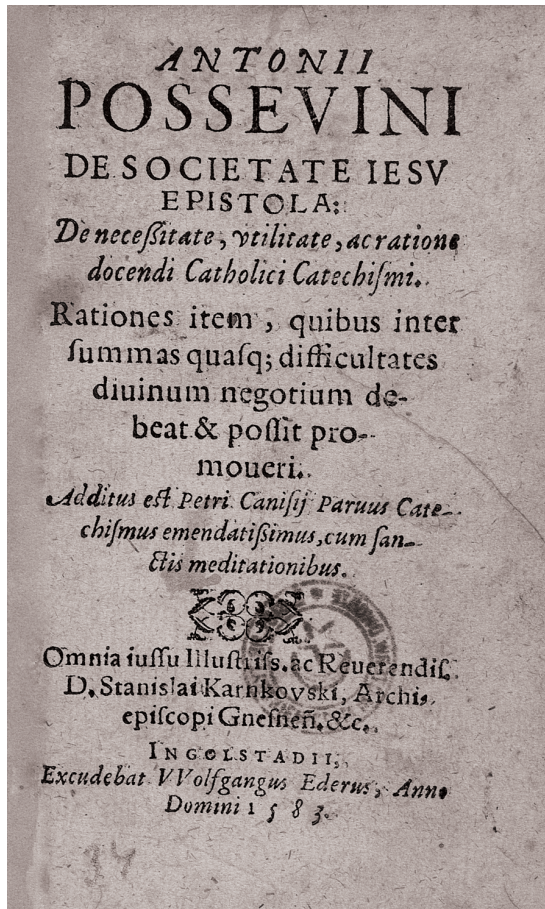
⁵³ Versta iš: PIECHNIK, Ludwik. Działalność jezuitów polskich na polu szkolnictwa (1565–1773). In *Jezuici a kultura polska*: materiały sympozjum z okazji Jubileuszu 500-lecia urodzin Ignacego Loyoli (1491–1991) i 450-lecia powstania Towarzystwa Jezusowego (1540–1990), Kraków, 15–17 lutego 1991 r. Pod red. Ludwika Grzebieńia, Stanisława Obirka. Kraków: WAM: Księża Jezuici, 1993, p. 257–258.

⁵⁴ FALKENHAHN, Viktor. *Der Übersetzer der litauischen Bibel Johannes Bretke und seine Helfer*: Beiträge zur Kultur- und Kirchengeschichte Altpreußens. Königsberg (Pr.); Berlin: Ost-Europa-Verlag, 1941, p. 99: „Wir Zwar müssen bekennen das vber vorige angeZogene vrsachen, alle, auch Durch Dieses Werck dem gegentheil den PaPisten (welche vnlangst des Canisij Cathechismum in Littauscher sprach in Druck ausgehen lassen, vnd Der Ortt bereidt hin vnd wieder vnder die leutte gestocket, auch vnZweiflich Ihren giefft vnd menschentandt durch andere bucher mehr in solcher sprach fort Zubreiten, vnd das arme vndeutsche vnd meistes theiles von Gott vnd seinem wortt vnwissendes Volcklein Zu inficiren vnd in mehrere abgötterey Zufueren nicht feyern,) begegnet vnd hirdurch Ihnen Jr vorhaben gehemmet werden Köndte [...]“.

⁵⁵ LEBEDYS, Jurgis. *Mikalojus Daukša*: monografija. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1963, p. 197, 201; JOVAIŠAS, Albinas. *Jie parašė pirmąsias lietuviškas knygas*. 2-asis, patais. ir papild. leid. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, p. 189–190.

⁵⁶ LEBEDYS, Jurgis. *Op. cit.*, p. 186.

greit susidėvi. Vis dėlto žinią apie spėjama 1585 m. lietuvišką katekizmą sustiprina viena svarbi aplinkybė. Tikrai žinoma, kad Kanizijaus mažasis katekizmas Vilniuje 1585 m. buvo išleistas latvių⁵⁷ bei rusėnų⁵⁸ kalbomis (Rabikauskas mini dar ir estišką⁵⁹); prieš tai, 1583 m., būta dar vieno vertimo į pietų slavų kalbą⁶⁰.

Antonio Possevino *Laiško apie Jėzaus Draugiją*
antraštinis lapas
Lenkijos nacionalinė biblioteka XVI.O.295

⁵⁷ Jis nurodomas tarp vertimų į kitas pasaulio kalbas knygoje: BEGHEYN, Paul. *Petrus Canisius en zijn catechismus= Peter Canisius and his catechism. de geschiedenis van een bestseller*. Nijmegen, 2005, p. 91. Žr. taip pat: ŚWIERKOWSKI, Ksawery. Wilno kolebką drukarstwa lotewskiego. *Ateneum Wileńskie*. czasopismo naukowe, poświęcone badaniom przeszłości ziem Wielkiego X. Litewskiego, 1929, rocz. 8, p. 184–204; LEBEDYS, Jurgis. *Op. cit.*, p. 187; *Seniespie-dumi latviešu valodā, 1525–1855=Die älteren Drucke in lettischer Sprache, 1525–1855*: kopkatalogs. Izstrādājis autoru kolektīvs Silvijas Šiško vadībā; zinātniskais redaktors Aleksejs Apinis. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 1999, p. 39 (ir. 2).

⁵⁸ Jis aptariamas: LEBEDYS, Jurgis. *Op. cit.*, p. 186–187; FAŁOWSKI, Adam. *Język ruskiego przekładu katechizmu jezuitckiego z 1585 roku*. Kraków, 2003; IDEM. Katechizm jezuitcki z 1585 roku dla prawosławnych. In *Hungaro-Bal-toslanica 2000: abstracts*. Edited by A. Lacházi, E. Szmolinka and Zoltán. Budapest, 2000, p. 58–59; IDEM. Rola jezuitów wileńskich w rozwoju szkolnictwa, języka i piśmiennictwa zachodnioruskiego. In *Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne=Krokuvos ir Vilniaus slavistikos tyrinėjimai, ...*, p. 205–206.

⁵⁹ RABIKAUSKAS, Paulius. Iš Vilniaus universiteto istorijos. In IDEM. *Op. cit.*, p. 196.

⁶⁰ Neseniai išėjusiame Braunsbergo jėzuitų kolegijos kataloge aprašyta viena šv. Petro Kanizijaus knyga – katekizmo vertimas į „slavų“ (pasak katalogo sudarytojo) kalbą, žr.: TRYPUČKO, Józef. *The Catalogue of the Book Collection of the Jesuit College in Braniewo held in the University Library in Uppsala=Katalog księgozbioru Kolegium Jezuitów w Braniewie zachowanego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Uppsali*. Extended and completed by Michał Spandowski; edited by Michał Spandowski, Sławomir Szylar. Warszawa; Uppsala: Biblioteka Narodowa, 2007, vol. 2, ir. 1399. – Ji buvo išspausdinta Romoje (V Rimu: Pri Dominiku Baži) 1583 m.

Vilniuje išėjusius katalikų katekizmus tyrėjai sieja su kito garsaus jėzuito Antonio Possevino (*1533 07 12–†1611 02 26) veikla Lietuvoje. Šiaip jau Possevino pėdsakų istorikai suranda įvairiose Europos šalyse, pradedant Italija bei Prancūzija ir baigiant Švedija bei Maskvos valstybe. Išėjęs mokslus gimtosios Mantujos, Feraros ir Paduvos mokyklose, 1559 09 29 Romoje jaunuolis įstojo į Jėzaus Draugiją. Po metų, praleistų noviciate, jis davė pirmuosius vienuolio įžadus ir persikėlė į Romos kolegiją studijuoti teologijos. Veikiai jis buvo išsiųstas į Savoją, kur dirbo iki 1562 m., ir į Prancūziją, kur darbavosi iki 1572 m. 1573 m. Possevino grįžo į Romą ir buvo paskirtas Jėzaus Draugijos generaliniu sekretoriumi. 1577 m. pabaigoje popiežius Grigalius XIII jį pasiuntė legatu į Švediją stiprinti katalikybės. Dėl stiprios protestantų opozicijos 1580 m. Possevino buvo priverstas grįžti į Romą. 1581 m. Grigalius XIII jam pavedė naują pasiuntinysbę į Abiejų Tautų Respubliką pas Steponą Batorą ir į Maskvos valstybę pas Ivaną IV Rūstųjį. Possevino'ui tarpininkaujant 1582 01 15 Jam Zapolskyje tarp Respublikos ir Maskvos buvo pasirašyta paliaubų sutartis, kuria buvo užbaigtas Livonijos karas. Jis trumpam grįžo į Romą pranešti apie atliktus darbus ir dar tais pačiais 1582 m. buvo vėl išsiųstas į Respubliką rūpintis katalikybės sklaida Rytų ir Šiaurės Europoje. Jam buvo pavestos visos popiežiaus seminarijos šioje kontinento dalyje. Dar 1578 m. pasirūpinęs tokias mokymo įstaigas įsteigti Braunsberge ir Olomouce, Possevino pasiekė, kad vėliau tokia seminarija būtų įsteigta ir Vilniuje (popiežiaus Grigaliaus XIII steigimo bulė išduota 1582 02 05; seminarija iškilmingai atidaryta 1585 07 10; veikė iki XVIII a. pab.)⁶¹. Vilniškės mokymo įstaigos priežiūra buvo atiduota to paties asmens pastangomis 1583 m. balandį ar kiek vėliau Tartu įkurta Vertėjų seminarija. Tai svarbūs tiek Lietuvos Katalikų Bažnyčiai, tiek lietuvių, latvių, estų ir rusėnų kultūroms įvykiai. Mat šiose seminarijose buvo rengiami dvasininkai bei jiems talkinę vertėjai dirbti ten, kur jų labiausiai reikėjo ir kur įprastinė bažnytinė struktūra nepajėgė tinkamai aptarnauti tikinčiųjų, tai yra protestantų ir stačiatikių valdomuose kraštuose⁶². Dėl to ypač daug dėmesio buvo skiriama tokių dvasininkų kalbiniam ugdymui: kitataučiai buvo mokomi lietuviškai, latviškai, estiškai, rusėniškai, o vietiniai – ruošiami tokiam darbui tarp bendrataučių.

1586 m. Possevino grįžo į Romą, kad galėtų informuoti popiežių apie karaliaus planus dėl Maskvos ir Turkijos. Vėl išsiųstas Respublikon nuncijaus Annibale di Capua palydoje, jis su karaliumi nebesusitiko: išvykus iš Romos, pasiuntinystę kelyje pasiekė žinia apie Stepono Batoro mirtį. 1587 m. Possevino buvo atšauktas iš Respublikos ir veik visą likusį gyvenimą praleido Italijoje: 1587–1592 m. dirbo Paduvos kolegijoje, vėliau, iki 1606 m., – Romoje, Mantujoje ir Venecijoje. 1593–1594 m. jis su diplomatine misija lankėsi Prancūzijoje. 1606 m. Possevino buvo perkeltas į Ferarą, kur ir mirė⁶³.

Vykdydamas įvairias svarbias misijas, Possevino 1581–1585 m. ne kartą lankėsi Lietuvoje⁶⁴. Be kitų dalykų, jis rūpinosi spartesne ir smarkesne katalikų tikėjimo vietinėmis kalbomis sklaida. Tuo klausimu jis

⁶¹ Daugiau apie ją: GRICKEVIČIUS, Artūras. *Vilniškė popiežiškoji seminarija 1583–1655 metais*: (iš Lietuvos religinio ugdymo istorijos): monografija. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008. – Daugiau dėmesio šioje monografijoje skiriama ne asmenybėms, o seminarijos istorijai, veiklos turiniui, studentams ir kitiems svarbiems, iki šiol mokslinėje literatūroje mažiau aptartiems dalykams.

⁶² RABIKAUSKAS, Paulius. *Op. cit.*, p. 192.

⁶³ Biograma pateikta pagal: POPLATEK, Jan. Powstanie Seminarjum Papieskiego w Wilnie (1582–1585). *Ateneum Wileńskie*: czasopismo naukowe, poświęcone badaniom przeszłości ziem Wielkiego X. Litewskiego, 1929, rocz. 6, z. 1–2, p. 53; RABIKAUSKAS, Paulius. Possevino Antonio. In *Lietuvių enciklopedija*. Boston, Mass.: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1961, t. 23, p. 340–341; IDEM. *Op. cit.*, p. 191–198. Žr. dar: NEDZINSKAITĖ, Živilė. *Tepalikės kiekvienas šloves po save...*: Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus poetikos ir poezijos recepcija XVII–XVIII amžiaus LDK jėzuitų edukacijos sistemoje. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 43–45 ir toliau.

⁶⁴ Plačiau apie tai: PRANKA, Juozas Povilas. *Op. cit.*, p. 275–276.

parašė veikalą, 1583–1586 m. net keturis kartus išėjęs įvairiose Lenkijos ir Vokietijos miestuose⁶⁵. Jame pagrindžiamas reikalingumas katekizacijos reikalui pasitelkti vietines kalbas. Šiuo leidiniu buvo padėtas rimtas teorinis pagrindas atlikti būtiniausius katekizmo vertimus.

Taigi Hostounskiui paruošus Vilniuje spaudos tautinėmis kalbomis dirvą (pirmiausia savu pavyzdžiu parodžius, kokia sėkminga gali būti pastoracinė veikla jomis) ir ją galbūt užsėjęs (kartu su kitais ėmus rengti dvasininkus įvairiakalbei Lietuvos Katalikų Bažnyčiai), Possevino gali būti laikomas tuo pjovēju, kuris nuėmė pirmą toje dirvoje sunokusį derlių – organizavo pirmuosius Kanizijaus mažojo katekizmo vertimus į kai kurias vietines kalbas ir jų leidybą.

Tokioje šviesoje Kanizijaus katekizmo vertimas į lietuvių kalbą ir jo pasirodymas XVI a. 9-tame dešimtmetyje atrodo labai įtikinamas⁶⁶. Lebedžio nuomone, jis turėjęs išeiti Vilniuje. Rabikausko teigimu, tokia knyga galėjusi pasirodyti, bet nebūtinai Vilniuje (čia būtų likę bent kokių jos pėdsakų), o Braunsberge (iš čia jėzuitai skleidė katalikų tikėjimą į Prūsiją ir Švediją)⁶⁷.

Pastarojo mokslininko spėjimą sutvirtina dar ir ta aplinkybė, kad XVI a. 9 dešimtmetyje Braunsberge studijavo keliolika lietuvių⁶⁸. Jei lietuviškų knygų pasirodymą sietume vien tik su lietuvių studentų buvimu, prie galimų Kanizijaus katekizmo išleidimo vietų dar pridėtume Prahą, kur dirbo Hostounskis,

⁶⁵ POSSEVINO, Antonio Possevino. *Antonii Possevini de Societate Iesu Epistola: de necessitate, utilitate, ac ratione docendi Catholici Catechismi. Rationes item, quibus inter summas quasq; difficultates diuinum negotium debeat & possit promoueri. Additus est Petri Canisij Paruus Catechismus emendatissimus, cum sanctis meditationibus. Omnia iussu illustris. ac reuerendiss. d. Stanislai Karnkovski, Archiepiscopi Gnefneñ. &c. Cracoviae: in officina Lazari, 1583. Naudotasi egzemplioriumi: Lenkijos nacionalinė biblioteka – XVI.O.6425 adl. (Mf. B 999). – POSSEVINO, Antonio. *Antonii Possevini de Societate Iesu Epistola de necessitate, utilitateq; ac ratione docendi Catholici Catechismi. Rationes item, quibus inter summas quasq; difficultates diuinum negotium debeat & possit promoueri. Additus est Petri Canisij Paruus Catechismus emendatissimus, cum sanctis meditationibus. Omnia iussu illustris. ac reuerendiss. d. Stanislai Karnkovski, Archiepiscopi Gnefneñ. &c. Ingolstadii: excudebat Vvolfgangus Ederus, 1583. Lenkijos nac. b-ka – XVI.O.295. Šiame mieste tais pačiais metais išėjo dvi šios knygos laidos. – POSSEVINO, Antonio. *Antonii Possevini Societatis Iesu, Notae Divini Verbi, et Apostolicae Ecclesiae fides, ac facies ex quatuor primis Oecumenicis Synodis, ex quibus demonstrantur: I. Fraudes prouocantium ad solum Dei verbum scriptum; II. Atheismi haereticorum huius seculi; III. Errores aduerfantium Calendario emendato; IIII. Vafricies peruertentium canones, & abutentium nomine SS. Patrum ac Principum in re fidei. Aduerfus Responsum cuiusdam Daudis Chytraei. Posnaniae in maiore Polonia: typis Ioannis Vvolrabii, 1586. Egzempliorius saugomas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje (LMAVB – XVI/2–14).***

⁶⁶ Vertingą pagrįstą argumentaciją šiuo klausimu malonusis Skaitytojas suras: LEBEDYS, Jurgis. *Op. cit.*, p. 183–186.

⁶⁷ RABIKAUSKAS, Paulius. Šv. Petro Kanizijaus reikšmė Lietuvai. In IDEM. *Op. cit.*, p. 419. – Jokių lietuviškojo Kanizijaus pėdsakų nėra nesename Braunsbergo jėzuitų kolegijos bibliotekos kataloge, žr.: TRYPUČKO, Józef. *Op. cit.* 3 vol. Vis dėlto Braunsbergo atvesti kol kas nesiryžtame, kadangi tuo metu šiame mieste veikusioje kunigų seminarijoje studijavo mažiausiai vienas lietuvis: jos imatrikuliacijos knygoje minimas 187. *Martinus Cest. 26 Aug. 1589, Lithuanus*, daugiau žr.: IVINSKIS, Zenonas. Lietuviai Braunsbergo kunigų seminarijoje XVI–XVIII amž. *Tiesos kelias*, 1935, nr. 7–8, p. 409 (straipsnis perspausdintas šio istoriko raštuose, žr.: IVINSKIS, Zenonas. *Rinktiniai raštai*. Redagavo Paulius Jatulis. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1987, t. 4: krikščionybė Lietuvoje, p. 432–438).

⁶⁸ Neseniai buvo paskelbti Braunsbergo jėzuitų gimnazijos sąrašai: *Uczniowie-sodalisi gimnazjum jezuitów w Brunsberdze (Braniewie), 1579–1623*. Oprac. Marek Inglot SJ przy współpracy Ludwika Grzebieńia SJ. Kraków: Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego, 1998. 346 p. – Šoje vertingoje publikacijoje iš 1580–1590 m. laikotarpio minimi tokie lietuviai: Bierman Joannes (į Braunsbergo Švč. Mergelės Marijos Apreiškimo sodaliciją įrašytas 1581; p. 54); Caunensis Gasparus (įrašytas 1586; p. 69); Hosius Christophorus (įrašytas 1581; p. 134); Karpiewski Demetrius (įrašytas 1583; p. 144); Martianus Abrahamus (įrašytas 1581; p. 196), Niemczynowicz Nicolaus (įrašytas 1584; p. 212), Rudomina Balthasar (įrašytas 1580; p. 253), Sitowicz (Sytowicz) Bartholomaeus (įrašytas 1590; p. 273), Sluchowicz Erasmus (įrašytas 1585; p. 274), Szyp Erasmus (įrašytas 1581; p. 292), Ulewicz (Uliewic) Michael (įrašytas 1581; p. 304) ir Wolowicz Paulus (įrašytas 1590; p. 324). Prie jų dera pridėti vieną anksčiau įrašytą asmenį, o būtent: Hosius Ludovicus (įrašytas 1579, p. 134).

o jėzuitų akademijoje studijavo keletas lietuvių⁶⁹. Negalima atmesti nė Romos, kur nuo XVI a. pradžios buvo spausdinama ne tik lotynų ar graikų, bet taip pat Vidurio ir Rytų Europos bei Mažosios Azijos tautų kalbomis.

Vis dėlto nieko tikra apie kokias nors katalikiškas lietuviškas knygas, XVI a. spausdintas ne Lietuvoje, o Prūsijoje, Čekijoje ar Italijoje, mes kol kas nežinome. Vargu, ar kada pasitvirtins Rabikausko spėjimas dėl Braunsbergo. Mat nors jame devintajame XVI a. dešimtmetyje ir studijavo palyginti daug jaunuolių iš Lietuvos, tačiau spaustuvė šiame mieste pradėjo veikti tikrai nuo 1589-ųjų⁷⁰. Taigi įtikimiausia šios neišlikusios knygos išleidimo vieta tebelieka Vilnius, kuriame katalikiška spaustuvė veikė jau nuo 1575 metų.

Lietuvių studentų buvimas ne Lietuvos mokymo įstaigose laikytinas ne tik įmanomu pagrindu lietuviškos spaudos atsiradimui tuose miestuose, kuriuose jų būta. Keliaudami siekti mokslo svetur, o vėliau grįždami, ir jie, ir jų mokytojai neabejotinai tapo tuo keliu, kuriuo sklido žinios apie Lietuvą, Katalikų Bažnyčios padėtį joje, lietuvišką katalikišką bei kitokią spaudą ir dar daug kitų svarbių kultūros dalykų. Iš Hostounskio, Possevino ir kitų pavyzdžių matyti, kad judėjimas šiuo keliu vyko ne viena kryptimi, o į abi puses. Pavyzdžiui, su Hostounskiu Prahą iš Lietuvos pasiekė mažiausiai viena protestantiška knyga⁷¹; galbūt su juo ar kitu čekų jėzuitu į Vilnių pateko mažiausiai viena katalikiška knyga iš Čekijos⁷². Taigi taip matant įvykius ir asmenis, drąsu tvirtinti, kad čekiškas pėdsakas Vilniaus jėzuitų akademijos istorijoje yra svarbus ir perspektyvus, nes gali išvesti prie naujų netikėtų atradimų.

⁶⁹ Išlikusiuose pirmųjų dešimtmečių veiklos Prahos jėzuitų akademijos matrikuluose minimi mažiausiai du LDK piliečiai: *Adamus Lejch Vilnenſis Polonus* (rašytas 1581 10 18 ir 19) ir *Bafilus Kaminsſky Polotienſis Lituanus* (1597 10 21), žr.: *Album Academiae Pragensis Societatis Iesu, in duas partes divinum*, lap. 54 recto, 71 verso. – Pirmasis šią informaciją paskelbė čekų istorikas Zdenekas Hojda, žr.: HOJDA, Zdeněk. Česká země a univerzita ve Vilniusu v prvních letech její existence. In *Praha–Vilnius: sborník prací k 400. Výročí založení univerzity ve Vilniusu*, uporađali Jan Petr a Luboř Řeháček. Praha: Univerzita Karlova, 1981, p. 42.

⁷⁰ *Encyklopedia wiedzy o książce*. Wrocław [etc.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1971, p. 331.

⁷¹ Tai 1562 m. Nesvyžiuje išspausdintas Lutherio mažojo katekizmo vertimas į rusėnų kalbą. Knyga, šiaudien saugoma Čekijos nacionalinėje bibliotekoje (NK – 31 J 23), turi nežinomo asmens donacinį įrašą: *R.P. Balthasaro Hostouno Caesarei ſoc[ieta]tis Jesu Pragae*. Apie šį egzempliorių daugiau žr.: SOKOLOVÁ, Františka. *Cyrilské a hlabolské staré tišky v českých knihovnách*. katalog. Zpracovala Františka Sokolová. Praha: Slovanská knihovna při Národní knihovně České republiky, 1997, p. 74–75. Už šią informaciją širdingai dėkojame Karolio universiteto docentui habil. dr. Iljai Lemeškinui.

⁷² Tai Kanizijaus mažojo katekizmo vertimas į čekų kalbą: CANISIUS, Petrus. *Maley Catechysmus / navedenij nebo krátká ſumma pravé Křeřtanſké / nſſeobecné Katholické Wjry*: s Kálendařem a s vřeřſenými Modlitbami / každého Dne řijkati vřitečné [...]. Wytřřftno w Prořtęgowé: Odemne Pawla Hayka, 1568. [1–36], 25–222 p. (A–A^{xij}, B–B^{vi}, C–S^{xij}, T–T^v; lap. Bⁱⁱⁱ verso–B^{vi} verso tušti). Iliustr., inic. Egzemplorius saugomas Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje (LNB – R.XVI:A.41). Knyga minima šiame leidinyje, Rimos Dirsytės straipsnyje „XV–XVII a. buvusios Vilniaus evangelikų reformatų sinodo bibliotekos knygos, saugomos Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje“.

Prague–Vilnius: The Jesuit influence on Lithuanian culture development*Sigitas Narbutas*

Summary

The arrival of the Jesuits to Lithuania and their Vilnius activities speedily and essentially transformed the forms and models of folk culture, influencing the pace and scope of cultural processes. A major role in this was played by Jesuit education, which assumed systematic form soon after their arrival and combined features common to all Jesuit provinces with local ones. An important, though underestimated, circumstance is that first Jesuits came to Vilnius from Prague and other Czech and Moravian cities. It may be guessed that the forms of their activities previously practiced and propagated in Prague's Clementinum were transplanted to Lithuania. This is shown both by the attention accorded by Father Baltazar Hostouński to vernacular languages and by translations of Saint Petrus Canisius' Catechism into Ruthenian, Latvian and Lithuanian that appeared in Vilnius in the 1580s and made a significant impact on the catechization process in the multilingual society of Lithuania.